

Jana Cviková: Ku konceptualizácii rodu v myslení o literatúre
Vedecké recenzentky:
prof. PhDr. Zdeňka Kalnická, CSc. a PaedDr. Ingrid Puchalová, PhD.

Roku 2014 vydali:
Ústav svetovej literatúry Slovenskej akadémie vied
www.usvl.sav.sk

a
ASPEKT
www.aspekt.sk
Vyšlo ako 126. publikácia Knižnej edície ASPEKT.

Redakcia: ASPEKT
Grafická úprava a layout: Layout JS.
Copyright © Jana Cviková 2014
Cover design and illustration © Miša Chmelíčková 2014

Realizované aj s finančnou podporou Združenia vydavateľov a knihkupcov Slovenskej republiky.

Produkcija CeTePe, s. r. o., Bratislava
Prvé vydanie
ISBN 978-80-8151-026-7
EAN 9788081510267

Jana Cviková

Ku konceptualizácii rodu
v myslení o literatúre

ASPEKT

ÚSTAV
SVETOVEJ
LITERATURY
SAV

Obsah

Na úvod	9
1 Niektoré východiská a pojmy feministického a rodového výskumu	19
Feminizmy: druhá vlna feministického hnutia a iné	23
Rod a pohlavie	31
Nepreložitelný gender?	41
Hnutia a teórie	47
Feministický diskurz na Slovensku a v Českej republike	61
2 Feministická literárna veda	77
Začiatky feministickej reflexie literatúry	77
Rodový obrat v literárnej vede	85
K využívaniu kategórie rodu v literárnej historiografii	105
„Rod: užitočná kategória historickej analýzy“	109
Rod ako kategória literárnej historiografie	117
Ženská literatúra ako diskurzívna udalosť	121
Dejiny literatúry písanej ženami	129
Rod ako kritický nástroj rozkrývania mocenských vzťahov	139

3 Rodové sondy: trampoty s Encyklopédiou spisovateľov sveta	147
Svetovosť literatúry	151
Na jednej strane encyklopédie	159
Heslo: Christa Wolf	161
Christa Wolf o Karoline Günderrode	167
Christa Wolf – spisovateľka protestu	181
Heslo: Mary Wollstonecraft	183
Mary Wollstonecraft a Mary Wollstonecraft-Shelley	195
Heslo: Virginia Woolf	201
Ženská literárna tradícia: Virginia Woolf a Hana Gregorová	213
Na záver	233
Literatúra	237
Edičná poznámka	253
Príloha	254
Menný register	264
On Conceptualisation of Gender in Literary Studies (Summary)	269

¹ Feministická kritika vedy zasiahla aj naoko racionálnu vieru prírodovedných a technických odborov v produkciu „hodnotovo neutrálnych, objektívnych, nepredpojatých faktov o prirodzenom poriadku. Feministické analýzy ukázali, ako sú tieto metódy a fakty preniknuté rodovo určenými hodnotami a záujmami. Samozrejme to pre rôzne vedy [...] platí v rôznej miere a rôznymi spôsobmi. Napriek tomu sa zdá, že obvyklé postupy konceptualizácie a aplikácie vedeckej metódy spôsobujú neschopnosť výskumu vyprodukovať kultúrnu neutralitu, a to principiálne, nielen v praxi. Okrem toho rodové analýzy doložili, že kultúrna neutralita nie je prinajmenšom v niektorých kontextoch vôbec žiaduca. Človek, ktorý pracuje vedecky, ovplyvňuje, čo budeme vedieť o svete.“ (Harding 2004, 267) Pozri celú prehľadovú štúdiu jednej z najvplyvnejších predstaviteľiek feministickej kritiky vedy Sandry Harding, z ktorej úvodu tento citát pochádza.

² Ku kategórii rodu a jej vývinu vo feministickom výskume pozri napríklad Szapuová 1998; Butler 2003; Kíčzková 2011. K základným pojmom pozri aj *Glosár rodovej terminológie*.

³ K chápaniu pojmu queer pozri napríklad Hark 2004; Kobová 2011.

Na úvod

V posledných desaťročiach 20. storočia sa najmä v sociálnych a humanitných vedách¹ pomerne široko etablovala takzvaná rodová perspektíva, ktorá sa rôznymi spôsobmi stala samozrejmom súčasťou ich skúmania. Nie je tomu inak ani v literárnej vede. Proces tohto etablovania mal výrazne medzinárodný charakter, napriek tomu sa však na úrovni národných filológií značne líšil a odlišná je aj miera zvnútorňovania rôznych východísk feministického výskumu a rodu ako analyzovanej a analytickej kategórie v jednotlivých oblastiach literárnovedného skúmania. Takéto zvnútorňovanie sa môže odohrávať na viacerých rovinách a v rôznych podobách konceptualizácie rodu:² od esencialistického stotožňovania rodu s pohlavím (autor-ky či autora, literárnej postavy, čitateľky a pod.) po chápanie rodu ako performatívnej a neustále performovanej kategórie či dekonštruujúce preznačovanie rodu ako súčasť vynúteného a opakovane vynucovaného heteronormatívneho poriadku *rod – rodová identita – túžba*, ktoré prehlbujú najmä queerové štúdiá (*queer studies*)³ a ktoré má v rámci rodového a feministického výskumu a v spojení s ním radikálny potenciál meniť literárnu vedu a spôsob, akým literárnovedný výskum kladie otázky seba aj literárnym textom a ich literárnym i mimoliterárnym kontextom.

⁴ V tejto práci používam prevažne pojem literárna veda, ktorý zastrešuje literárnu teóriu, históriu a kritiku. Pri preklade citátov z textov iných autoriek a autorov, ako aj pri odvolávkach na konkrétne texty rešpektujem ich terminológiu; napríklad keď pojem feministická (literárna) kritika zastupuje celú literárnu vedu.

⁵ V zmysle väčšieho priestoru pre tvorbu autoriek, zvýšenej pozornosti venovanej dovedy marginalizovaným autorským subjektom, témam a spôsobom ich stvárnenia, ako aj rôznorodého konceptualizovania rodových dimenzií literatúry, jej tvorby, recepcie, tradovania, hodnotenia.

⁶ Napríklad edícia *Die neue Frau* vo vydavateľstve Rowohlt; lektorka Angela Praesent o nej hovorí v diskusii *Ženská literatúra – geto, alebo šanca?* (Bronfen – Köchli – Müller – Praesent – Weigel 1995, 20 – 21) .

⁷ Opitz-Belakhal 2010.

⁸ Pozri napríklad Scott 1999. K chápaniu pojmu rod a jeho neskoršej kritike zo strany Joan Wallach Scott pozri aj Opitz-Belakhal 2010, 13 – 18, 23 – 24.

V germanistike, nemeckej amerikanistike a v literárnej vede⁴ nemecky hovoriacich krajinách vôbec došlo v dôsledku feministického výskumu využívajúceho kategóriu rodu najprv k zmenám⁵ v literárnohistorickom a literárnokritickom diskurze. Literárna história musela aspoň čiastočne vziať na vedomie špeciálne zväzky ženských dejín literatúry, ako aj monografie o konkrétnych autorkách, tematické zborníky či jednotlivé štúdie; viac ženských mien s pozmenenými profilmi života a tvorby preniklo do literárnej historiografie, literárna kritika musela zasa vziať na vedomie rozrastajúci sa trh novo chápanej, feministicky preznačovanej ženskej literatúry so špeciálnymi ženskými edíciami,⁶ čo signalizovalo zmenu v čitateľskej recepcii. Ako sa pokúsím načrtnúť, najmä v ostatných dvoch desaťročiach si veľkú pozornosť získala metateoretická rovina, ktorá upriamuje pozornosť na rôzne aspekty literárnovedného výskumu, pričom netematizuje len sebareflexívnu rozmanitosť teoretických rámcov feministickej literárnej vedy, ale aj ich hranice a presahy.

Konkrétne metodologické využitie kategórie rod sondujem v jednotlivých častiach tejto publikácie, pričom sa usilujem zachytiť a reflektovať predovšetkým rozmanitosť významov pojmu rod napríklad tak, ako ich v prvom rade pre historické vedy už v roku 1986 kriticky podchytila historička Joan Wallach Scott (v slovenskom preklade 2006), ktorá považuje práve rozmanitosť za zdroj skutočnej životaschopnosti rodu ako výskumnej kategórie a perspektívy. Scott sa od osemdesiatych rokov 20. storočia svojimi historickými prácami a teoretizovaním koncepcie rodu⁷ ako analytickej kategórie výrazne podieľala na konštituovaní a kritike rôznych konceptualizácií kategórie rodu.⁸

Pre načrtnutie rámca svojho pozicionovania v publikácii *Ku konceptualizácii rodu v myslení o literatúre* považujem za potrebné predstaviť motiváciu jej písania: Kniha vznikla pôvodne ako dizertačná práca, ktorú som napísala po tom, ako som sa dve desaťročia zaoberala feministickou praxou a feministickým myslením. Napísala som ju preto, aby som pomenovala, prehľadila, doplnila, preskupi-

⁹ Nestotožňujem sa teda so skeptickým postojom voči používaniu výrazu feministická veda, resp. feministická literárna veda, ako ho v inom prostredí (nemecká univerzita) a v inom čase (polovica deväťdesiatych rokov 20. storočia), skrátka v inej situácii, vyjadruje napríklad Renate Hof, ktorá však tiež vyzdvihuje význam ženského výskumu (*Frauenforschung*) a vysvetľuje: „Omnoho dôležitejšie sa mi zdá ozrejmovať implikácie ženského výskumu v jednotlivých disciplínach a zdôrazňovať, že adjektívum feministický sa vzťahuje predovšetkým na spoločné ciele práce vedkýň a ženského hnutia existujúceho mimo univerzity.“ (1995, 33)

V druhej polovici 20. storočia sa spolu s druhou vlnou feministického hnutia od šesťdesiatych rokov v USA, resp. od sedemdesiatych rokov v Západnej Európe začínajú rozvíjať ženské štúdiá (*women's studies*; v Nemecku ako *Frauenforschung*) a neskôr rodové štúdiá (*gender studies*; v Nemecku ako *Geschlechterforschung*). Spája ich feministické východisko prepájajúce prax a teóriu, ako aj fokalizácia pohľadu cez (na) rôzne konceptualizácie kategórie rodu, ktoré sú na rozdiel od nevedomého rodovo určeného alebo rodovo zaťaženého nazerania do značnej miery explicitné. Zjednodušene možno povedať, že v prípade ženských štúdií či ženského výskumu prevažuje rod ako synonymum označení *žena, ženy*. Tento výskum teda v kontexte sociálneho hnutia spravidla nejakým spôsobom súvisí s politikou identity, zameriava sa na ženy a ich životné súvislosti. Zatiaľ čo v prípade rodových štúdií či rodového výskumu sa rod (najmä v začiatkoch) prevažne vnímal ako synonymum slov *ženy* a *muži*, *vzáťahy žien a mužov/pohlaví*, pričom sa prostredníctvom viacerých polemických debát čoraz väčšmi diferencoval, ale aj odpútal od priameho kontaktu s pôvodnou politickou hybnou silou – feministickým hnutím.

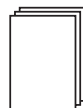
Rodové štúdiá sa niekedy chápu len ako študijný odbor (pozri napríklad Hark 2005), inokedy zasa zároveň ako synonymum rodového výskumu a niekedy aj feministického výskumu (pozri napríklad Braun – Stephan 2000, 9 – 15). V publikácii sa zo svojho hľadiska usilujem používať tieto pojmy v prvom význame, keď sa rodové štúdiá chápu ako študijný odbor, a pre výskum uprednostňujem pojem, ktorý explicitne pomenováva pôvod rodu ako analytickej kategórie, čiže *feministický výskum*, no zároveň sa v záujme presnosti vyjadrovania a súladu s doslovnými citátmi prispôsobujem práve používanej literatúre. Zhodujem sa s názorom: „Na rozdiel od označenia ‚ženský‘ alebo ‚rodový‘ výskum, ktoré sa väčšmi zameriavajú na predmetnú oblasť analýz, vyzdvihuje adjektívum ‚feministický‘ politický impetus tohto vedeckého prúdu a označuje ho ako formu kritickéj teórie.“ (Becker-Schmidt – Knapp 2000, 5) Podobne riešia používanie výrazov feministický výskum a rod ako analytická kategória slovenské filozofky, napríklad Kiczková – Szapuová, eds., 2011; Farkašová 2006.

la a nanovo preskúmala svoju vlastnú skúsenosť s feministickou literárnou vedou, ktorá sa pred viac ako dvoma desaťročiami pre mňa stala radikálnym obratom vo vnímaní literatúry a jej reflexie. Okrem prežívania a premýšľania kategórie rodu, ktorá ma naučila spochybňovať všetky zdanlivé samozrejmosti bežnej skúsenosti, bežného myslenia, umeleckého zobrazenia i vedeckého poznania, mi ako seabedomú súčasť feministických teórií priniesla interdisciplinaritu, resp. transdisciplinaritu, ktoré našli v deväťdesiatych rokoch 20. storočia výraz predovšetkým v rodových štúdiách, resp. vo feministickom a rodovom výskume.

Názov *Ku konceptualizácii rodu v myslení o literatúre* obsahuje kľúčový metodologický moment feministických a rodových teórií *rod*, ako aj pokus priblížiť sa jeho mnohotvárnosti; v samotnom texte som sa vzhľadom na historický a aktuálny kontext na Slovensku rozhodla pre používanie pojmu *feministická literárna veda*, vystihuje totiž spoločensko- a vednokritickú feministickú poznávaciu motiváciu takto orientovaného literárnovedného výskumu, ku ktorej sa opakovane vraciam.⁹ V neposlednom rade je podoba tejto publikácie výsledkom môjho hľadania, ako preklenúť minulosť a súčasnosť vlastnej dvadsaťročnej skúsenosti a ponúknuť také uvažovanie o feministickej literárnej vede a kategórii rodu, ktoré prispeje k ich diferencovanejšiemu chápaniu – predovšetkým v literárnovednej reflexii na Slovensku.

Publikácia sa skladá z troch častí – (1) *Niektoré východiská a pojmy feministického a rodového výskumu*, (2) *Feministická literárna veda*, (3) *Rodové sondy: trampoty s Encyklopédiou spisovateľov sveta*, pričom všetky tri sú prepojené otázkami súvisiacimi s konceptualizáciou rodu v myslení o literatúre. Nielen prvú kapitolu, v ktorej sa stručne a výberovo venujem základným pojmom a východiskám feministického, resp. rodového výskumu, ale aj ďalšie dve kapitoly a ich podkapitoly komponujem tak, aby vždy spolu s konkrétnym spracovávaným materiálom (ako rôzne podoby literárnej historiografie alebo analýzy konkrétnych literárnohistorických či literárnohisto-

¹⁰ Uvedomujem si, že aj po dvoch desaťročiach ma pri písaní tejto práce prenasledovala skutočnosť, že – ako to vyjadrila z perspektívy rakúskej bádatelky Veronika Wöhrer – v medzinárodnom kontexte som/sme po roku 1989 vkročili „do oblasti ‚Gender Studies‘, ktorá bola v tejto chvíli v iných regiónoch a predovšetkým na tzv. ‚Západe‘ už veľmi diferencovaná a čiastočne etablovaná. Existovali vymedzené štruktúry, určité tradície, vypracované teórie, uznávané vedecké ‚veličiny‘ atď.“ (2001, 140). Ostalo vo mne presvedčenie, že treba dobiehať niečo, čo sa dobehnúť nedá, a preto sa pokúšam nájsť si svoj spôsob preklenutia týchto odlišných východísk – čo sa zrejme prejavuje aj v spôsobe písania tejto publikácie.

ricky dotovaných textov) obsahovali aj teoretické a metodologické východiská variované podľa potrieb a možností danej kapitoly.

Cieľom mojej práce je poskytnúť pokiaľ možno syntetizujúci pohľad na situáciu feministickej literárnej vedy a konceptualizáciu rodu v literárnej vede¹⁰ a zároveň ponúknuť niekoľko názorných analytických sond, ktoré umožnia náhľad do uvedených oblastí. Keďže za najdôležitejšiu považujem sprostredkovateľskú úlohu tejto publikácie, usilujem sa o to, aby som pri konštruovaní jedného z možných príbehov feministickej literárnej vedy v kontexte feministickej teórie a praxe podľa svojich možností, disciplinovaných rámcom pôvodnej dizertačnej práce, ako aj vlastnej skúsenosti a teoretickej výbavy, zohľadnila nielen zahraničné, ale aj domáce podnety, resp. minimálne domáci kontext, do ktorého spomínané zahraničné podnety prichádzajú. Tento príbeh nemá jednotnú líniu – tvoria ho skratky, digresie, zámlky, mikropříbehy. Zvoleným prístupom sa pokúšam urobiť zadosť jednak objektívne rozsiahlym a rozmanitým podobám poznania, ktorých rozsah a rozmanitosť kontrastuje s doposiaľ prevažujúcim monolitickým, deskriptívne a lineárne nastaveným chápaním feministickej literárnej vedy na Slovensku, jednak svojej dlhodobej zaangažovanosti v pertraktovanej problematike.

Tomuto východisku zodpovedá aj zvolená forma textového a vizuálneho stvárnenia: V základnom texte kladiem do popredia snahu o čo najväčšiu možnú kontinuitu a komunikatívnosť svojho výkladu pertraktovanej problematiky, za nemenej dôležité však považujem poznámky, či už v podobe odkazov, alebo upozornení a čiastkových reflexií, ktoré sa stávajú nástrojom diverzifikácie tohto – nevyhnutne redukovujúceho – prístupu.

Vzhľadom na svoje odborné zameranie (slovakistika – germanistika) vychádzam predovšetkým z germanistiky a literárnej vedy v oblasti nemecky hovoriacich krajín, ktoré okrem istého pôvodného prínosu zaujímavým spôsobom integrovali a kriticky rozvíjali významné inšpirácie feministických a rodových teórií – najmä z USA, Francúzska a Talianska. Zároveň siaham po výsledkoch

¹¹ Spolu s Janou Juráňovou som pôsobila ako jeho zodpovedná redaktorka.

¹² Pre výberovú bibliografiu textov uverejnených v časopise *Aspekt*, ktoré sa vzťahujú k feministickej reflexii literatúry a konceptualizácii rodu, pozri *Prílohu*. Zároveň – ako vidno v *Literatúre* – tu využívam viaceré publikácie, ktoré vyšli od roku 1996 do konca roka 2014 v knižnej edícii ASPEKT (celkom vyšlo v uvedenom období 120 titulov).

¹³ Prvá feministická knižná publikácia (preklady štúdií a pôvodné štúdie k prekladom) *Štyri pohľady na feministickú filozofiu* (Nagl-Docekalová – Weisshauptová – Fox-Kellerová – Codeová; Farkašová – Kalnická – Kiczková, eds., 1994); prvá pôvodná knižná publikácia z feministickej teórie *Príroda: vzor žena?!* (Kiczková 1998); zborník, ktorý bol prvou publikáciou Centra rodových štúdií *Otázky rodovej identity vo výtvarnom umení, architektúre, filme a literatúre* (Kiczková a kol. 2000) a ďalšie.

¹⁴ Na širokej spolupráci bolo založených všetkých 21 čísel časopisu antologického charakteru; témy niektorých čísel boli výsledkom priameho editorského spolupôsobenia pozvaných odborníčov: napríklad *Aspekt 1/1998 Myslenie žien* venovaný feministickej filozofii vznikol v editorskej spolupráci s filozofkami z katedry filozofie a dejín filozofie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave Etelou Farkašovou, Zuzanou Kiczkovou a Marianou Szapuovou; *Aspekt 2/1998 Priestory žien* venovaný feministickej architektúre v editorskej spolupráci s teoretickou architektúrou Monikou Mitášovou; *Aspekt 2/2001 D(r)ámy* o feministickom divadle v editorskej spolupráci s teatrologičkami Annou Gruskovou a Janou Bžochovou-Wild.

¹⁵ Pozri aj *Feminizmy pre začiatočníčky. Aspekty zrodu rodového diskurzu na Slovensku* (Cviková – Juráňová, eds., 2009).

¹⁶ Prítomnosť časopisu v lexikónovom hesle je dokladom „viditeľnosti“ jeho existencie. Na druhej strane sú však niektoré informácie nepresné, napríklad uvedený počet zväzkov knižnej edície (20) bol už pred vydaním lexikónu vyšší.

výskumov na Slovensku, ako aj po stimuloch a materiáloch, ktoré vznikli v Českej republike.

Významným zdrojom môjho vlastného poznávania feministického myslenia bol od svojho vzniku feministický kultúrny časopis *Aspekt* (a súvisiaci kontext publikačných a vzdelávacích projektov), ktorý vychádzal v rokoch 1993 – 2004¹¹ a na Slovensku i v Českej republike bol prvým špecializovaným médiom prinášajúcim podnety z oblasti feministických a rodových teórií.¹² Zároveň sa spolu s ďalšími z historického hľadiska prvolezeckými publikáciami¹³ vďaka spolupráci s odborníkmi a odborníkmi z rôznych spoločenskovedných disciplín a praxe¹⁴ podieľal na vytváraní rodového diskurzu na Slovensku (šťasti i v Českej republike) a spoluurčoval jeho podobu v oblasti feministických teórií.¹⁵ Pre oblasť reflexie literatúry to v publikácii *Lexikon teorie literatury a kultury* (Nünning a kol., Trávníček – Holý, eds., čes. vydanie 2006, 217 – 221) konštatuje aj heslo *feministická literárni teorie*, ktoré editori českého vydania doplnili o „informácie z českého prostredia“, teda aj o informácie o slovensko-českom časopise *Aspekt*.¹⁶

Poďakovanie

Táto monografia vznikla vďaka príležitosti, ktorú mi dal Ústav svetovej literatúry Slovenskej akadémie vied, kde som v rokoch 2009 až 2013 absolvovala internú doktorandúru ukončenú dizertačnou prácou (jej školiteľkou bola doc. PhDr. Dagmar Košťálová, CSc.; oponentkami boli prof. PhDr. Eteľa Farkašová, CSc., prof. PhDr. Zdeňka Kalnická, CSc. a PhDr. Ingrid Puchalová, PhD.). Získala som tak pod záštitou akademickej inštitúcie cenný priestor a kontext na reflexiu a rozvinutie svojej dlhoročnej práce v oblasti literatúry – jej prekladu, vydávania, kritiky, teoretizácie či popularizácie – i v oblasti feministickej a rodovej teórie a praxe, ktorej som sa od roku 1993 venovala predovšetkým na pôde mimovládnej organizácie ASPEKT.

Ďakujem svojej rodine a všetkým, čo so mnou mali trpezlivosť a podporovali ma v práci.

¹ V USA možno začiatky druhej vlny feministického hnutia a feministickej reflexie datovať ešte skôr – zvyknú sa spájať napríklad s vyjdením knihy Betty Friedan *The Feminine Mystique* (Mystika ženskosti), ktorá vyšla v roku 1963 (v českom preklade pod nepreloženým názvom *Feminine Mystique*, 2002). Pozri napríklad aj Moi 1989, 33; Szapuová 2011.

Niektoré východiská a pojmy feministického a rodového výskumu

Pri vstupe do publikácie o konceptualizácii rodu v myslení o literatúre stála v popredí môjho záujmu otázka, ako v danom rámci pracovať s komplexnosťou problematiky feministických a rodových teórií tak, aby text aspoň prostredníctvom vybraných relevantných (a ďalej vedúcich) odkazov načrtnol základné informácie o rozmanitosti, ktorú tieto teórie za dobu svojho jestvovania dosiahli, ako aj evokoval otvorenosť a (seba)kritickosť ako kľúčové charakteristiky týchto teórií. Napokon, v krajinách hovoriacich po nemecky, na ktoré – ako som už uviedla – sa predovšetkým orientujem, má táto história už viac ako štyridsať rokov.¹ A aj na Slovensku a v Českej republike, ktoré nezažili druhú vlnu feministického hnutia, sa dnes môžeme obzrieť za vyše dvadsaťročnými snahami o disciplinárne a interdisciplinárne presadzovanie feministickej reflexie a o používanie a konceptualizáciu kategórie rodu ako analytickej kategórie.

Uplynulo už ďalších desať rokov od chvíle, čo český filozof Mirek Vodrážka v odpovedi na otázku, čo sa stalo a čo sa nestalo s fe-

² Na podujatí k desiatemu výročiu existencie feministickej organizácie ASPEKT sa v novembri 2003 konal aj seminár pod názvom Čo sa stalo a čo sa nestalo s feminizmami v Slovenskej republike a v Českej republike (seminár s tými, čo to zažili a prežili, a s tými, čo ich to zaujíma), na ktorom vystúpili Ľubica Lacinová (*Subjektívne dejiny slovenského feminizmu*), Etela Farkašová (*Bola to naozaj šťastná zhoda okolností*), Zuzana Kiczková (*Stretnutie s feministickou filozofiou bol na začiatku skutočne osobný a intelektuálny šok*), Šarlota Pufflerová (*My sme sa sami tiež rodovo scitlivelí*), Mirek Vodrážka (*Diskursivní smrt a feminismus bez feminizmu*), Veronika Wöhrer (*Spôsob hovorenia o feminizme na Slovensku ako o činnosti by som nazvala „doing feminist“*), Anna Daučíková (*Aspekt dal priestor reflexii lesbizmu*). Prostredníctvom mailovej správy krátko bilancovala Líbora Oates-Indruchová zo spolupracujúcej pražskej organizácie Gender studies, o. p. s. Okrem najväčšej zmeny v Českej republike, že „rodové otázky pomaly, ale isto prenikajú do médií, ako aj do vládnych štruktúr“ či na vysoké školy, sa zmenila aj o situácii v literárnej vede: „V mojom odbore, v literatúre, je nás pomerne dosť, ale [...] nerozpracovávame teoretické rámce ani systematicky neštudujeme feministické otázky relevantné pre literatúru. No možno by som len chcela za tú krátku dobu priveľa.“ (Líbora Oates-Indruchová 2003, s. p.) Dostupné na: <http://archiv.aspekt.sk/desat.php?desat=36>

³ „Termín zavedl sociolog Zygmunt Bauman, aby tímto pojmom vyjádřil specifické odľučenie, povrchnosť, plytkosť, časové zploštnie a rozdelenie pro navzájem nespojené fragmenty, kedy výsledkom je jakýsi ‚diskurz bez diskursu‘. Média, spoločnosť i lidé se nezajímají o feminismus, ale pouze o jeho fragmentární atraktivní aspekty. [...] Tak je možno prezentovat a podávat ve společnosti ‚feminismus bez feminizmu‘, protože podstatou adiaforizace je vlastně informace bez poznání a dívání bez vidění či vyhýbání se sociálnímu nebo diskursivnímu sblížení.“ (Vodrážka 2003, s. p.)

⁴ Adjektíva feministický a rodový (diskurz, výskum a pod.) používam zdvojene, paralelne, resp. synonymicky vtedy, keď chcem rešpektovať ich označovanie v rôznych kontextoch a súčasne zdôrazniť ich vzájomnú prepojenosť. Navyše na Slovensku v deväťdesiatych rokoch skutočne vznikol (vedomý) rodový diskurz v užšom význame, t. j. používajúci rod ako analytickú kategóriu, zároveň s (vedomým) feministickým verejným a odborným diskurzom.

minizmami v Slovenskej republike a v Českej republike za uplynulé desaťročie,² upozornil na nevyhnutnú limitovanosť a mimoriadnu nestabilitnosť feministického diskurzu v našom priestore v dôsledku jeho *diskontinuity*, *dis-inštitucionalizácie* a *adiaforizácie*³. Na Slovensku i v Českej republike sme sa po roku 1989 ocitli zoči-voči celoštuk-túrnej diskontinuite:

Paradoxne rečeno – jsme „spojeni“ či určeni trojí diskontinuitou. Za prvé s vlastní feministickou minulostí. Za druhé diskontinuitou se západním feminismem. A za třetí hlubší diskontinuitou symbolickou, protože budova mužské diskursivity spočívá na ženské absenci. Kontext diskontinuity tak určuje nejen to, jak o věci sami přemýšlíme, hovoříme a můžeme hovořit, ale i to, jak jsme sami druhými vnímáni. (Vodrážka 2003, s. p.)

Historická aj aktuálna situácia feministického a rodového diskurzu⁴ na Slovensku ma podnietila k tomu, aby som sa na tomto mieste venovala vzťahu protestného hnutia, feministického hnutia a akademického feminizmu, pričom z rôznych hľadísk upriamujem pozornosť na pluralitu feministických východísk. Okrem vyššie citovanej trojakej diskurzívnej diskontinuity, na ktorú sa v mojom prípade navršila ešte diskontinuita v akademickej práci, je koniec koncov i táto pluralita dôvodom, prečo sa môžem len útržkovito – skôr na úrovni „exkurzov“ – vyjadriť k vybraným pojmom, ktoré považujem za kľúčové pre pochopenie feministickej reflexie v mnohosti jej hlasov. Ďalšie exkurzy do konceptov a postupov feministických teórií som sa pokúsila zakomponovať aj do dvoch nasledujúcich kapitol. Zároveň sa usilujem svoje nevyhnutne čiastkové pertraktovanie základných pojmov a problémov dopĺňať odkazmi na bohatstvo existujúcej literatúry, či už v podobe uvádzacích kompendií, populárno-náučných publikácií, alebo vedeckých monografií.

⁵ „A tato hluboká proměna mentality představuje v německých dějinách zásadní politický a kulturní přelom.“ (Gilcher-Holteyová 2004, 118)

Feminizmy: druhá vlna feministického hnutia a iné

Nové ženské hnutie vzniklo v istej fáze antiautoritatívneho hnutia, súčasne v odpore k tomuto hnutiu a ako dôsledok tohto hnutia.

Sigrid Damm-Rüger: *Antiautoritärer Anspruch und Frauenemanzipation – Die Revolte in der Revolte* (Bendkowski – Bovenschen – Damm-Rüger – Plogstedt 1988, s. p.)

„Sociální hnutí vznikají ze sociálního jednání, které činí zjevnými konflikty a napětí ve společnosti.“ (Gilcher-Holteyová 2004, 15) Touto vetou sa začína prvá kapitola publikácie Ingrid Gilcher-Holteyovej *Hnutí '68 na Západě* s upresňujúcim podtitulom *Studentské bouře v USA a západní Evropě*. Zaoberá sa medzinárodným študentským hnutím šesťdesiatych rokov 20. storočia a jeho podobami v USA, Spolkovej republike Nemecko, Francúzsku a Taliansku, nesnými ideami *novej ľavice*, ktorá mala nahradiť (v socialistických i kapitalistických krajinách) zdiskreditované podoby *starej ľavice*. Autorka vychádza vo svojej analýze z definície sociálneho hnutia ako spolenectva založeného na kolektívnej identite, obmedzeného na určitú dobu a zameraného na sociálnu zmenu. Zdôrazňuje fluidný charakter hnutia ako sociálneho fenoménu prinášajúceho nové témy a zorné uhly do verejnej diskusie a upozorňuje na rozhodujúci význam myšlienkového identity – symbolického systému sebaepochopenia a sebaistoty – pre mobilizáciu sociálneho hnutia, ktorá závisí od štruktúrnej nespokojnosti. (Gilcher-Holteyová 2004, 27 a 105)

Za najzásadnejšiu zmenu v dôsledku hnutia '68 autorka považuje – hlavne v Spolkovej republike Nemecko – zmenu štruktúrnej mentality, teda prekonanie autoritárskeho fungovania spoločnosti.⁵ V Nemecku mal Sozialistischer Deutscher Studentenbund – SDS (Socialistický zväz nemeckého študentstva) silné protifašistické zameranie, orientoval sa na vyrovnávanie sa s minulosťou. No aj v mimoparlamentnej opozícii pretrvávalo rozdelenie osobného a politického pozdĺž rodovej demarkačnej línie, preto začiatkom

⁶ Odkaz na diskusiu o vzniku nového ženského hnutia v Nemecku, ktorá sa odohrala pri príležitosti dvadsiateho výročia hnutia '68 pod názvom *Antiautoritärer Anspruch und Frauenemanzipation – Die Revolte in der Revolte* (Antiautoritatívny nárok a ženská emancipácia – Revolta v revolte; Bendkowski – Bovenschen – Damm-Rüger – Plogstedt 1988).

⁷ Sigrid Damm-Rüger – tá, čo prvá hodila paradajkou, keď predsedníctvo zjazdu SDS v Berlíne neotvorilo priestor na diskusiu po prejave Helke Sanders o postavení žien, a obrátila tak akcionistické prostriedky hnutia do jeho vnútra; od tohto činu sa symbolicky datuje začiatok nového ženského hnutia v Nemecku, pozri napríklad zborník príspevkov *Wie weit flog die Tomate? (Ako ďaleko letela paradajka?; Feministisches Institut der Heinrich-Böll-Stiftung, ed., 1999)*. Hoci treba pripomenúť, že samotná aktérka sa bránila historickej mýtizácii tejto udalosti, podobne ako odmietala mýtizáciu hnutia '68 a všetkých ďalších udalostí a ich aktérok a aktérov (Bendkowski – Bovenschen – Damm-Rüger – Plogstedt 1988). Sybille Plogstedt – ako uvádza v citovanom rozhovore – pôsobila aj v Československu. Pozri aj Pažout 2004, 141. O histórii druhej vlny ženského hnutia v Nemecku v kontexte medzinárodného hnutia a počiatkov feministickej literárnej vedy pozri napríklad Osinski 1998.

⁸ Silvia (v citovanom rozhovore sa jej meno uvádza ako Sylvia, v jej vlastných publikáciách ako Silvia) Bovenschen je autorka široko diskutovanej teoretickej state *Über die Frage: gibt es eine „weibliche“ Ästhetik?* (O otázke: existuje „ženská“ estetika?). Položila si v nej otázku, ktorá rezonovala medzi nemeckými feministkami v polovici sedemdesiatych rokov 20. storočia, či existuje špecificky „ženská“ estetika; ako uvádza v rozšírenom podtitule, táto otázka sa niekedy menila na zamýšľanie sa nad pôvodom a možnosťami ženskej tvorivosti vôbec (Bovenschen 1976). Bovenschen kritizovala teoretický deficit vo feministickej literárnej vede sedemdesiatych rokov, ktorá sa väčšmi zaujímala o literárne texty zobrazujúce „skúsenosť žien“ a o kritiku zobrazovania žien zo strany autorov než o teoretickú fundovanosť svojich prístupov. Pozri aj Bovenschen 1979; Babka 2007, 44.

roku 1968 vznikla ako „revolta v revolte“⁶ Aktionsrat zur Befreiung der Frauen (Akčná rada pre oslobodenie žien). Jedna z účastníčok tejto feministickej revolty⁷ formulovala spätne názor o nevyhnutnosti diferenciacie hnutia '68 obsahnutej v hnutí samotnom:

Ak bolo študentské hnutie dôsledkom celého zväzku mimouniverzitných spoločenských a vnútrouniverzitných vývinových aspektov a problémov, tak bolo nové ženské hnutie dôsledkom rozporuplnej sociálnej situácie žien v spolkovej republike a aj žien na vysokých školách a v SDS a aj dôsledkom samotného študentského hnutia. (Bendkowski – Bovenschen – Damm-Rüger – Plogstedt 1988, s. p.)

Antiautoritatívne hnutie sa postupne rozpadá na subkultúry „jež se seskupují kolem [...] projektů (antiautoritářské mateřské školy, skupiny pomáhající ženám, svépomocné skupiny, společenství společně bydlicích, projekty pro okrajové skupiny, občanské iniciativy, akční výbory, skupiny vytvořené *ad-hoc*), které se snaží budovat alternativní životní formy a zkoušet nové politické způsoby jednání.“ (Gilcher-Holteyová 2004, 100) Od hnutia '68 sa odvíjajú následnícke hnutia – feministické, alternatívne, ekologické – a vo Francúzsku a Nemecku zapôsobilo aj na stranícko-politickú scénu a politickú kultúru (Gilcher-Holteyová 2004, 108 a 112).

V rozhovore s tromi účastníčkami iniciačných udalostí nového ženského hnutia pri príležitosti ich dvadsiateho výročia sa Silvia Bovenschen⁸ s dôrazom na individuálno-kolektívny rozmer hnutia zamýšľala nad spôsobom spomienkového rekonštruovania týchto chvíľ, ktoré sa stali historickými, zo strany priamych aktérok a aktérov hnutia '68, ktorí pritom nereagujú len na vlastnú potrebu, ale predovšetkým na objednávku spoločnosti:

Ako jednotlivci si spomíname na minulosť tým, že si spomíname na seba samých v tejto minulosti, ktorá by asi nemohla byť taká, aká bola, keby sme boli vždy len jednotlivcami. My jednotlivci sme kolektívnymi, očitými svedkami a svedkami, ktorí počuli, svedkami toho, čo sme kedysi sami zorganizovali. [...] No pretože sme

⁹ „Pod ‚sociální změnou‘ jako analytickou kategorií chápeme změnu zásadních – sociálních, ekonomických, kulturních nebo mentálních – struktur ve společnosti.“ (Gilcher-Holteyová 2004, 14)

¹⁰ Podrobnejšie pozri napríklad *Podoby feminizmu: pohľady do dejín feministického myslenia ženského hnutia* (Szapuová 2011, 98 – 121).

¹¹ Hierarchia rodov, tak ako sa zveličením rodového rozdielu konštituovala v procesoch modernizácie spoločnosti a vplývala na formovanie ženských hnutí od začiatku 19. storočia, sa často odôvodňovala spoločenskou funkčnosťou, napríklad fungovaním rodovej delby práce, t. j. fungovaním vylučovania žien z verejnej sféry. Lenže s rastúcim zapájaním žien do verejnej sféry, prekračovaním rodových hraníc sa táto hierarchia stáva dysfunkčnou, systémovoteoreticky argumentuje Sibylle Moser (2003, 53).

¹² „Československá a západní společnost procházela v 60. letech 20. století systémovými krizemi, které ovšem [...] pramenily z odlišných příčin, z jiného historického vývoje. Symboly a argumentace používané stoupenci protestního hnutí na Západě byly v Československu po dvaceti letech monopolní vlády komunistické strany zdiskreditovány.“ (Pažout 2004, 140) No napriek rozdielom protestovali aktérky a aktéri západných hnutí proti okupácii Československa a západné protestné hnutie malo niečo spoločné s československým reformným hnutím: „hledání alternativ k systému v jejich zemích a snaha změnit stav společnosti“ (Pažout 2004, 141).

Podobne motivované skúsenostné a „jazykové“ nedorozumenie sa sčasti opakovalo pri komunikácii západných a československých feministiek po roku 1989 (najmä medzi angloamerickými feministkami a českými akademičkami). Nemecké feministky (z nadácie Frauen Anstiftung blízkej Strane zelených) sa, naopak, usilovali o čo najdemokratickejšiu vzájomnú výmenu a poznávanie. V publikácii *Feminizmy pre začiatovníčky. Aspekty zrodu rodového diskursu na Slovensku* pozri najmä časti *Feminizmus a socializmus* a *Feminizmus a nacionalizmus*. (Cviková – Juráňová 2009, 16 – 17 a 20 – 21)

osemašesťdesiatnici a nielen jednotliví príslušníci jednej generácie, [...] zdá sa, akoby sa súkromné spomienky mohli transformovať na historické, na historicky objektívne. (Bendkowski - Bovenschen - Damm-Rüger - Plogstedt 1988, s. p.)

Gilcher-Holteyová sa zmieňuje o feministickom hnutí redukujúco len ako o následníckom hnutí hnutia '68 bez ucelenej utopickej vízie, hoci definícia sociálnej zmeny ako analytickej kategórie, ktorú v úvode práce podáva,⁹ môže byť nápomocná aj pri súhrnnej charakteristike zmien, o ktoré sa usilovali rôzne súčasti druhej vlny feministického hnutia v USA a Západnej Európe 20. storočia v oblasti postavenia žien a asymetrickej mocenskej konštelácie rodových vzťahov.¹⁰ Podobne možno – vo vzťahu k prvej i druhej vlne feministického hnutia – parafrázujúc citát z úvodu tejto podkapitoly (Gilcher-Holteyová 2004, 15) doplniť: Obe vlny feministického hnutia vznikli zo sociálneho (spoločenského a spoločného) konania, ktoré zviditeľnilo konflikty a napätie v rámci hierarchického, dualistického a polarizovaného rodového poriadku v spoločnosti.¹¹ Vznikali teda vo chvíli, keď sa ukázalo, že univerzalisticky formulované požiadavky týkajúce sa práv, slobôd či rovnosti v skutočnosti nie sú rodovo neutrálne.

K českému prekladu citovanej publikácie *Hnutí '68 na Západe* napísal doslov historik Jaroslav Pažout. Vyzdvihuje zohľadnenie internacionálneho rozmeru hnutia v tejto analýze a dopĺňa, že v šesťdesiatych rokoch boli v pohybe i krajiny tzv. tretieho sveta a socialistického bloku (Pažout 2004, 132), pričom hybnou silou československého reformného hnutia boli tiež študenti (a vo forme generického maskulina neviditeľné – študentky).¹² Súčasťou uvoľnenej publikačnej politiky sa stali aj informácie o protestnom kritickom myslení na Západe; napríklad sociologička Jiřina Šiklová sa zaoberala myslením psychoanalyticky orientovaného predstaviteľa criticalkej teórie Herberta Marcuseho a v roku 1969 vydala spolu s Milušou Kubíčkovou zborník *Studenti a ideologie na Západe*, no ne-

¹³ Habilitačná práca Jiřiny Šiklovej vyšla pod názvom *Stoupenci proměn* v roku 2012 vo vydavateľstve Kalich.

¹⁴ Pre viac informácií o tejto organizácii pozri napríklad *Historie Gender Studies*, o. p. s. Dostupné na: <http://www.genderstudies.cz/gender-studies/historie.shtml?x=237046>

¹⁵ Jiřina Šiklová zaštitila už prvé číslo slovensko-českého časopisu *Aspekt* 1/1993 predhovorom za českú stranu *Proč slovensko-český Aspekt* aj ako členka redakčného matronátu, takto sa nazývala redakčná rada (1993, 2).

¹⁶ Zároveň išlo o skupinový sebazvdelávací zámer ako počas celého vydávania časopisu.

¹⁷ *Feminizmom* predchádzali čísla časopisu *Aspekt* 1/1993 na tému *Mýtus krásy* a *Aspekt* 1/1994 na tému *Materstvo*.

¹⁸ Okrem iného o tom symptomaticky svedčia viaceré dobové reakcie na antifeministické postoje, napríklad (1) ambivalentný obranný postoj v predhovore k prvému číslu feministického kultúrneho časopisu *Aspekt* 1/1993 za slovenskú stranu: „V citovanom liste sme sa opatrne vyhli ‚prekliatemu‘ slovu feminizmus obťažkanému dezinformáciami a povrchnými jednostrannosťami, dúfame však, že naša práca bude obsahovo i formálne feministická.“ (Cviková 1993, 3); (2) esej Marty Frišovej *Slúžtičky* v tomto čísle: „Ženy na Slovensku a asi aj v ostatnej Východnej Európe majú dojem, že sú vo svojej zdanlivej zaostalosti a podriadenom postavení ďalej než západné emancipované vlčice. Záleží im na ženskej role a myslia si, že tú mužskú zvládajú hravo. Feminizmus je u nás nádávka.“ (1993, 5); (3) obranno odborne formulovaný odstup v citovanom *Rozhovore Aspektu* o feminizmoch: „Fenomén, ktorý vzbuzuje apriornú averziu v toľka ľuďoch v našej republike, musí byť pro sociológii zájímavý!“ (Šiklová 1994, 68). V publikácii, ktorá vznikla pri príležitosti dvadsiateho výročia nežnej revolúcie, sa sumárne konštatuje: „Paradoxný účinok, resp. minimálny emancipačný transformačný účinok socialistickej emancipácie vo vzťahu k reflexii rodových vzťahov a rodovej mocenskej asymetrie sa prejavil najmä v prvoplánovom odmietaní feminizmu ako ‚buržoázneho výstrelku‘ za socializmu a ako ‚totalitárnej komunistickej ideológie‘ po roku 1989.“ (Cviková – Juráňová 2009, 16) Pozri aj Wöhrer 2001 a kapitolu 3, časť *Heslo: Christa Wolf*.

¹⁹ Odpovedali Ingvild Birkhan (Rakúsko), Adriana Cavarero (Taliansko), Héléne Cixous (Francúzsko), Jana Hradilková (ČR), Dagmar Košťálová (SR), Luisa Muraro (Taliansko), Herta Nagl-Docekal (Rakúsko), Ruth Rosen (USA), Jiřina Šiklová (ČR), Sławomira Walczewska (Poľsko), Naomi Wolf (USA). Samotný fakt, že na list z bratislavskej redakcie začínajúceho časopisu reagovali tak blízke spolupracovníčky, ako aj medzinárodne známe spisovateľky a filozofky, veľa vypovedá o atmosfére otvorených „okien do sveta“ na začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia.

²⁰ K talianskemu feminizmu sexuálnej diferencie pozri napríklad Muraro 1994, 4 – 12; Günter – Mariaux 1994; Günter 1997.

²¹ „Prvá fáza tejto histórie má emancipačný charakter a druhá sa zameriava na pozitívnu diferenciu ženského pohlavia.“ (Cavarero 1994, 59)

skôr už nemohla publikovať knihu o západnom protestnom hnutí.¹³ (Pažout 2004, 138 – 139)

Práve pre túto skúsenosť považovala disidentka a zakladateľka prvej feministickej organizácie v Československu Gender Studies v Prahe¹⁴ Jířina Šiklová feminizmus za zaujímavý ako pokračovanie hnutia za ľudské práva z konca šesťdesiatych rokov 20. storočia (1994, 68). Takto sa vyjadrila v celkovom poradí treťom čísle feministického kultúrneho časopisu *Aspekt* 2/1994, ktoré sa venovalo téme *Feminizmy*,¹⁵ aby explicitne poukázalo na pluralitnú povahu feminizmu – sčasti pre potrebu predstaviť¹⁶ rozmanitosť feministických praxí a teórií už v publikačných začiatkoch tohto média¹⁷ a sčasti pod tlakom negatívnych reakcií prostredia na feminizmus¹⁸. Stála rubrika *Rozhovor Aspektu* pozostávala v tomto čísle z reakcií verejne pôsobiacich odborníčov (z oblasti filozofie, sociológie, histórie, literárnej vedy a ď.) – feministiek z rôznych krajín – na okruh otázok redakcie zameraných na ich individuálne chápanie feminizmu a postoj k nemu.¹⁹ (*Aspekt* 3/1994, 58 – 70)

Filozofka Adriana Cavarero, spoluzakladateľka známej talianskej skupiny Diotima,²⁰ s ktorou sa neskôr názorovo rozišla, označila feminizmus za „mnohostranné a heterogénne hnutie, rovnako politické ako kultúrne, na ktoré ženy vsadili vo svojej túžbe po subjektivnosti“ (1994, 59). Poukazuje na dlhú tradíciu feminizmu²¹ a aj vo svojej osobnej feministickej motivácii rozoznáva emancipačnú fázu („Muži so svojimi právami a mocou stáli uprostred a ja som chcela byť taká ako muži.“), keď sa orientovala na mužský hodnotový model, a fázu feminizmu sexuálnej diferencie ako „politick[ú] a kultúrn[u] pozíciu, ktorá potvrdzuje zrod autonómnej ženskej subjektivity“ (Cavarero 1994, 60). V skratke teda naznačuje dve základné smerovania feministického myslenia – ťažiskovo sústredené na rovnosť a na rozdielnosť žien a mužov.

Rakúska filozofka Herta Nagl-Docekal zasa predostrela chápanie feminizmu ako egalitárneho programu a svoju odpoveď na tému feminizmy uzavrela konštatovaním o meradle aktuálnosti feministickej perspektívy: „kým vo vzťahu medzi pohlaviami pre-

²² „Pomenovanie nerovnosti [pri práci na spise *Matky nás všetkých / Žltý katalóg* – pozri aj kapitolu 3, časť *Ženská literárna tradícia: Virginia Woolf a Hana Gregorová*] medzi ženami bolo rozhodne pozitívnym faktom. Znamenalo rozbitie predstavy o rovnakosti všetkých žien a z toho vyplývajúcej podriadenosti žien tým osobitostiam, ktoré určuje mužské myslenie podľa jeho vlastných kritérií a podľa nárokov mužských spoločenských vzťahov. Značilo to, že medzi ženami sa má a musí zaviesť nový výmenný režim, aby sa dostalo do obehu ono ženské ‚plus‘, ktoré priniesla spoznaná nerovnosť. Z objektov výmeny, ktorými boli ženy v mužskom svete, sa mohli stať subjektmi tejto výmeny.“ (Muraro 1994, 5)

²³ „Metafyzika pohlaví [...] hlása podstatný (esenciálny), dokonca až prirodzený rozdiel medzi mužmi a ženami a definuje ich vzájomné špecifiká. Alebo presnejšie, špecifikum žien, pretože mužské špecifikum býva implicitne či explicitne stotožňované so všeobecným.“ (Collin 1994, 33)

²⁴ Táto podkapitola sčasti vychádza z uverejnených textov *Rodovo citlivá výchova* (Cviková 2010) a *Cudzie slovo „gender“* (Cviková – Juráňová 2009; som autorkou tejto časti spoločného textu).

trvávajú asymerie, dovtedy je feministická kritika opodstatnená“ (1994, 66 – 67).

Obe filozofky načrtávajú spolu s ďalšími respondentkami anketu obraz pluralitného feminizmu, ktorý sa dynamicky rozrôžňuje oscilujúc medzi požiadavkami na rovnosť a akceptáciu diferencie. Túto pluralitu sprítomňujú aj ďalšie štúdie a články ťažiskovej témy čísla *Feminizmy*: Rozhovoru nemeckej publicistky Alice Schwarzer s francúzskou existencialistickou filozofkou Simone de Beauvoir, autorkou knihy *Druhé pohlavie*, ktorá „predstavuje zdroj pre egalitársky prúd feminizmu, nie však prúd hlásajúci rozdielnosť pohlaví“ (Collin 1994, 41), tak predchádza štúdia *Sexuálna diferencia* z pera talianskej filozofky Luisy Muraro, ktorá sa však nezameriava primárne na odlišnosť žien a mužov, resp. na špecifiká žien, ale na proces odhaľovania diferencie, nerovnosti medzi členkami feministickej skupiny zo sedemdesiatych rokov 20. storočia – dovedna ich zviadla „potreba nájsť reč, čiže zmysel vecí, ktoré sa nás bezprostredne dotýkali“ (1994, 4).²² V každom prípade všetky tieto feminizmy kritizujú metafyziku pohlaví „odrážajúcu obyčajný spoločenský sexizmus“ (Collin 1994, 33).²³

Rod a pohlavie²⁴

[Ú]silie o využívanie konceptu rodu ako kategórie analýzy sa dotýka stáročia starého problému, ktorý úzko súvisí s pomerom univerzality a partikularity, s všeobecným a zvláštnym.

Renate Hof: *Die Grammatik der Geschlechter* (1995, 87)

„Nerodíme sa ako ženy, stávame sa nimi[,]“ tieto dnes už okrídlené slová napísala Simone de Beauvoir vo svojom diele *Druhé pohlavie* na začiatku kapitoly nazvanej *Detstvo* (2000, 14). Napriek tomu, že feministická kritika existujúceho (androcentrického) kánonu vo vede a umení nemala v úmysle nahradiť tento kánon iným kánonom a v dôsledku jeho nevyhnutne hierarchického založenia vy-

²⁵ Editorky Martina Löw a Bettina Mathes zaradili *Druhé pohlavie* do svojho výberu kľúčových diel, ku ktorým vydali komentáre ďalších teoretičiek v publikácii *Schlüsselwerke der Geschlechterforschung* (Kľúčové diela rodového výskumu; Löw – Mathes, eds., 2005). S vedomím prevažujúceho skepticizmu feministických a rodových teórií voči kánonu ich „výber zdôrazňuje historickosť a rozmanitosť rodového výskumu. Tento zväzok sa do tej miery hlási ku kánonu, že kánon vždy obsahuje aj reflexiu vlastnej histórie a tradície.“ (Löw – Mathes, 2005, 8) Pripomínajú premenlivosť a kritizovateľnosť kánonu ako predpoklad pre nové poznanie. „Každá jedna z vybraných kníh [...] spochybnila explicitne alebo implicitne kánon danej vedeckej disciplíny a zároveň im práve táto kritika kánonu prepožičala pozíciu ‚kľúčového diela rodového výskumu‘.“ (Löw – Mathes, 2005, 8) Kánon teda má aj v oblasti rodových štúdií dôležitú funkciu pre vytváranie identity a tradície, pre zabezpečovanie continuity a inovácie. Ich výber sa sústredil na nemecké diela a diela, ktoré boli v Nemecku najintenzívnejšie recipované, resp. diskutované.

²⁶ Vyjdenie diela *Druhé pohlavie* v roku 1949 sa niekedy zvykne označovať za koniec prvej vlny feministického hnutia, ktorá vyrcholila v druhej polovici 19. a v prvých desaťročiach 20. storočia.

Oba zväzky diela *Druhé pohlavie* vyšli v slovenskom preklade Viery Millerovej (1. zv. 1967, 2. zv. 1968), český preklad vybraných kapitol s doslovom pripravil Jan Patočka. Pozri Havelková 1994, 44 – 45. (Aj na základe uvedenej štúdie Hany Havelkovej som sa domnievala, že v slovenčine dielo vyšlo kompletne. Pri príprave druhého, revidovaného vydania knihy Judith Butler *Trampoty s rodom* ma však Ľubica Kobová upozornila, že niektoré časti aj v slovenskom vydaní očividne chýbajú.)

²⁷ Prekladateľka pôvodne používala slovné spojenie „položenie žien“, pri redakčnej úprave a krátení (so súhlasom dedičov) kapitoly *Detstvo* pre uverejnenie v časopise *Aspekt* 1/2000 sme ho upravili na súčasnejšie „postavenie žien“, menej evokujúce submisivitu, resp. pasivitu (Beauvoir 2000, 14 – 21). Pre potreby publikovania v časopise sme upravili aj znenie najznámejšieho autorkinho citátu v smere rodovej citlivosti, k zviditeľneniu ženského rodu v slovenčine zo znenia „Ženou sa nik nenarodí, stáva sa ňou“ (Beauvoir 1969 zv. 2, 5) na „Nerodíme sa ako ženy, stávame sa nimi“ (Beauvoir 2000, 14).

²⁸ Pohlavie: biologická danosť človeka, čiže skutočnosť, či je z anatomického hľadiska ženou, alebo mužom.

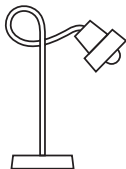
Rod: „sociálne“, resp. „kultúrne“ pohlavie. Je to sociálne utváraná kategória, ktorá vzniká v kontexte určitej sociálnej, kultúrnej a ekonomickej štruktúry. Odovzdáva sa a reprodukuje sa procesom sociálneho učenia. Vymedzuje odlišné postavenie žien a mužov v sociálnych a mocenských vzťahoch, ktoré nie sú dôsledkom biologických, fyziologicko-anatomických odlišností. (Citáty, resp. čiastočné citáty z *Glosára rodovej terminológie*, dostupné na: www.aspekt.sk a zo *Slovníka pojmov*, dostupné na: www.ruzovymadrysvet.sk.)

jadrovala skepsu voči kánonu ako takému, viacero diel nemožno označiť inak ako výnimočné iniciálne texty feministických a rodových teórií a *Druhé pohlavie* k nim bezpochyby patrí.²⁵ Kniha Simone de Beauvoir síce vyšla v roku 1949, no po istej latentnej fáze (pozri Collin 1994, 41) sa stala jednou z kľúčových myšlienkových výziev druhej vlny feministického hnutia na Západe.²⁶ Beauvoir totiž poukazuje na skutočnosť, že napriek volebnému právu žien a prístupu žien k vzdelaniu, ktoré patrili k najvýznamnejším víťazstvám prvej vlny feminizmu, sa toho na skutočnom postavení žien v spoločnosti veľa nezmenilo: stále boli považované za „iné“, nedostatočné, boli odchýlkou od normy, ktorú predstavoval muž; univerzálne ľudské sa zhodovalo s mužským. *Druhé pohlavie* otvorilo mnoho zásadných otázok týkajúcich sa postavenia žien²⁷. Ľudia ženského pohlavia sú od detstva formovaní predstavami konkrétnej spoločnosti a jej kultúry o ženskosti a až pod vplyvom socializácie sa stávajú ženami, ktoré stelesňujú takú podobu ženskosti, akú od nich očakáva kultúra, v ktorej žijú. V rámci druhej vlny feminizmu sa toto poznanie prehlbovalo, feministické a neskôr rodové teórie dospeli v sedemdesiatych rokoch 20. storočia k prelomovému a čoraz diferencovanejšiemu rozlišovaniu biologického pohlavia (*sex*) a sociálne utváraného rodu (*gender*)²⁸.

Sociologička Ann Oakley ponúkla vo svojej knihe *Pohlaví, gender a spoločnosť* z roku 1972 (v českom preklade 2000) základnú definíciu odlišujúcu (biologické) pohlavie od (sociálneho) rodu:

„Pohlaví“ [...] se týká biologických rozdílů mezi samcem a samičí druhu – viditelných rozdílů v pohlavních orgánech a z toho vyplývajících rozdílů v reprodukční funkci. „Gender“ [...] se naopak týká kultury – sociálního rozlišení maskulinity a feminity.“ (2000, 20)

Upozornila, že hoci v najrozličnejších oblastiach nášho života ochotne pripúšťame a poznávame vplyv kultúry, v prípade predstáv o ženskosti a mužskosti trváme na prirodzenosti ženskej a mužskej roly. Lenže aj pri formovaní mužskej a ženskej osobnosti hrá dôležitú úlohu kultúra, čo potvrdzuje napríklad porovnanie ženskosti

²⁹ Pozri napríklad *Feminizmy pre začiatočníčky. Aspekty zrodu rodového diskurzu na Slovensku* (Cviková – Juráňová, eds., 2009).

a mužskosti v rôznych kultúrnych prostrediach. Biologické faktory podľa Oakley určujú nasmerovanie tohto rozdielu, ale neurčujú jeho rozsah. Väčšina rozdielov medzi mužmi a ženami síce môže byť štatisticky významná, no nie je taká výrazná ako individuálne rozdiely, omnoho väčšia variabilita existuje v rámci skupiny žien a skupiny mužov. (Oakley 2000, 142 – 143) V sedemdesiatych rokoch 20. storočia konštatoval aj sociológ Erving Goffman, že „rod slúži v moderných industriálnych spoločnostiach [...] ako centrálny kód, na ktorom sú vybudované sociálne vzťahy a sociálne štruktúry,“ a odmietol zdanlivo samozrejmé vyvodzovanie rozhodujúcich sociálnych dôsledkov „z minimálneho biologického rozdielu“, t. j. zo špecifickej úlohy ženského tela v reprodukcii (cit. podľa Cviková 2005, 12).

K schematickému rozdeľovaniu spoločnosti na mužský a ženský svet, mužskú a ženskú prácu a pod. vedie práve také vnímanie, ktoré sa zvykne považovať za rodovo neutrálne. Toto vnímanie totiž nielenže nereflektuje, ale spravidla dokonca potvrdzuje existujúce rodové stereotypy a rodové očakávania. Ako upozorňuje aj filozofka Zuzana Kiczková v *Glosári rodovej terminológie*, opakom rodovej citlivosti je *zdanlivá* rodová neutralita, a dodáva:

Predpokladom rodovej citlivosti je rodovo diferencované myslenie, ktoré robí svoje zovšeobecnenia s ohľadom na daný rod. Opakom je rodovo neutrálne myslenie, ktoré je neutrálne len zdanlivo, pretože si síce nárokuje všeobecnú platnosť, ale je zovšeobecním mužského princípu. Rozvíjať rodovú citlivosť znamená spochybňovať priveľmi abstraktné, všeobecné určenia človeka, ako aj deklarovanú bezpohlavnosť ľudského subjektu, a rozvíjať rodovo diferencovaný uhol pohľadu. (2005, s. p.)

Na Slovensku nie je ani dnes – viac ako dvadsať rokov po tom, čo sa verejný diskurz otvoril aj rodovej problematike²⁹ – rodová perspektíva zohľadňovanou súčasťou uvažovania o človeku a spoločnosti.

Premýšľanie o ženskej a mužskej role ako o výsledku sociálnej konštrukcie naráža na bariéru ideológií, ktoré sa vedome i nevedome

³⁰ Ako v *Krátkom úvode do literárnej teórie* píše Jonathan Culler: „Teorie je často nemilosrdnou kritikou obecně vžitých představ a také pokusem ukázat, že to, co běžně považujeme za ‚obecné povědomí‘, je ve skutečnosti historickou konstrukcí, konkrétní teorií, která se nám zdá natolik přirozená, že ji vůbec jako teorii nevnímáme.“ (2002, 12)

³¹ Hoci treba dodať, že už v prvej vlne feminizmu sa ozývali hlasy o kultúrnej podmienenosti ženskosti. Pozri napríklad súbory esejí Rosy Mayreder *Zur Kritik der Weiblichkeit* (Ku kritike ženskosti; [1905] 1998), *Geschlecht und Kultur* (Pohlavie a kultúra; [1922] 1998).

³² Gerlinda Šmausová považovala napriek dynamickým zmenám, ktorými prešlo chápanie pohlavia a rodu v sociológii, čo v Českej republike ako prvá disciplína začala pracovať a dodnes najintenzívnejšie pracuje s analytickou kategóriou rodu, ešte aj po dvoch desaťročiach za nevyhnutné pripomenúť, že „hlavním objavom feministické epistemologie byl objev rodu – tj. skutečnost, že se pohlaví za prvé neredukuje na rozdílnou anatomii orgánu sloužících k rozmnožování a za druhé, a to je důležitější, že rodové rozdíly nejsou těmito orgány ani určeny“, že „[o]ntický, substanciální rod neexistuje, neexistuje ani substanciální, homogenní mužská a ženská identita“ (2002, 15).

usilujú o uchovanie statusu quo v rodových vzťahoch, no ešte silnejšia je bariéra, ktorú vytvára „bežné presvedčenie“, postavené na silnej emocionálnej zaangažovanosti žien a mužov v tejto otázke, či už ide o odborníčky a odborníkov v oblasti sociálnych vzťahov, alebo o ľudí, ktorí tieto vzťahy jednoducho žijú. (Cviková 2005, 13)

Feministické teórie však dokázali odhaliť historickú konštruovanosť „bežných presvedčení“ o rodových rozdieloch, ktoré sa nám javia ako prirodzené.³⁰ Vytvorili osobitný konceptuálny aparát odkrývajúci, že ako univerzálne ľudské sa v západnej kultúre spravidla chápe mužské, teda že všeobecné sa zamieňa za parciálne a vylučuje pritom z predstavy o človeku ženské. Tento aparát zároveň preniesol pozornosť výskumu na doteraz vylučované oblasti, problémy, otázky. Mariana Szapuová sa v štúdiu *Katégoria rodu vo feministickom diskurze* zaoberá rôznymi aspektmi rozlišovania rodu a pohlavia, ako aj „problémové[ho] poľ[á], v ktorom katégoria rodu operuje“, pričom sa zameriava na jeho metodologickú úlohu vo feministickej teórii a praxi (1998, 33). Rod, ktorý sa ako sociálna, kultúrna, historická a politická katégoria na pôde feministických teórií konštituoval v sedemdesiatych rokoch 20. storočia, zdôrazňoval konštruovanosť „ženskosti“ a „mužskosti“, na ktorú poukázala už Simone de Beauvoir,³¹ čím popieral prevažujúci biologický determinizmus. Časť feministickej filozofie používala rod „ako argumentačnú bázu pri odmietnutí jednej – biologickej, pohlavnej – diferencie“, ktorá zároveň viedla „k zviditeľneniu inej – sociálnej, kultúrnej, politickej a mocenskej – diferencie“ (Szapuová 1998, 33).³² Ako to v štúdiu *Feministický postmodernizmus a rodový skepticizmus* vo výstižnej skratke vyjadřila Susan Bordo:

Podľa feministiek mužský normatívny pohľad na svet zahmlil svojimi predstavami o jednote (Dejiny, Rozum, Kultúra, Tradícia atď.) svoje vlastné jednostrannosti. Každá z týchto foriem jednoty mala v tomto pohľade svoj potlačený tieň – *Inébo*, ktorého materiálne dejiny, hodnoty a pohľad na svet ešte len treba opísať. ([1990] 1998, 10 – 11)

³³ O kategórii rodu vo feministickej filozofii pozri napríklad Szapuová 1998, 32.

³⁴ V čísle časopisu *Aspekt* 1/1998 pripravili na túto tému celý blok *Myslenie žien* o najnovších diskusiách vo feministickej filozofii Etela Farkašová, Zuzana Kiczková, Mariana Szapuová.

³⁵ „Postfeministické‘ vedomie dvadsiatych a tridsiatych rokov [20. storočia] sa v *honbe* za ideálnym svetom, narušeným rodovým dualizmom, odrezalo od koreňov rodovej identity. Z kultúrneho i historického hľadiska to bolo pochopiteľné. Tak sme sa však [...] odrezali od zdroja transformatívnych možností feminizmu – ktoré sa po štyridsiatich rokoch museli znovu oživovať a nanovo premýšľať. Obávam sa, že dekonštrukcia rodových analýz môže byť súčasťou podobného kultúrneho procesu fragmentácie feminizmu, podobného odpútavania od základov.“ (Bordo 1998, 19) Ku kritike postfeminizmu pozri aj Vinken 1992, 26.

³⁶ Na tomto mieste treba poznamenať, že ide o americkú diskusiu, pretože napríklad francúzsky postštrukturalizmus je tu tiež pretažený cez americkú recepciu a takto sprostredkované ho väčšinou prijímali aj rodové teórie v Nemecku. Pozri napríklad Babka 2007; Soiland 2009. Postštrukturalistický francúzsky feminizmus mal silné previazanie s telesnosťou, pričom sa ale nevymedzoval esenciallystický. Taliansky feminizmus diferencie poukazuje popri rozdielnosti žien a mužov predovšetkým na rozdiely medzi ženami, pozri napríklad Muraro [1987] 1994, 4 – 12.

No už krátko po svojom vzniku sa kategória rodu ako základný prvok tohto konceptuálneho aparátu³³ stala predmetom početných diferenciacných a (seba)kritických polemík.³⁴ Feministická kritika, ktorá sa pôvodne obracala proti falocentrickým rozprávaniam rôznych disciplín, na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov kritizuje svoje vlastné rozprávanie, „ktoré považuje za redukcionistické, totalizujúce, nedostatočne prepracované, preceňujúce rodovú odlišnosť, za podvedome rasistické a elitárske“³⁵. Vo feministickom myslení sa rozšíril – ako pripomína Bordo – pluralistický a v rôznych disciplínach veľmi zložito štruktúrovaný a motivovaný „skepticizmus voči používaniu rodu ako analytickej kategórie“ (1998, 11). Skepticizmus sa podľa Bordo orientoval jednak proti feminizmu diferencie, ktorý (etnocentrickým, triednym) vyzdvihovaním jedného typu „ženskosti“ zakrýval rozdiely medzi ženami a jednak proti postmoderným dekonštruktivistickým tendenciám usilujúcim o úplný odklad, odsunutie dichotómií, ktoré však v skutočnosti existovali naďalej.³⁶ Preto Bordo varuje pred tým, aby sa feministická teória a prax vzdala kategórie rodu.

Szapuová tiež v závere svojej štúdie odmieta možnosť úplnej rezignácie na kategóriu rodu a prihovára sa za hľadanie možných reinterpretácií. Operovanie kategórie rodu vymedzuje v dvoch (čiastočne temporálne odlišiteľných) rovinách: (1) keď sa „rod chápe ako kategória vyjadrujúca isté vlastnosti reálnych ľudských bytostí alebo vzťahy, v ktorých sa tieto bytosti nachádzajú, resp. ktoré sú nimi vytvárané. Takéto chápanie ‚rodu‘, typické skôr pre skoršiu fázu feministických diskusií, naozaj môže viesť k univerzalizmu a esencializmu“; (2) neskôr sa „do popredia dostáva druhá rovina, v ktorej rod operuje ako teoretický nástroj na vyjadrenie našich (historických a kultúrne špecifických) predstáv o ľudských bytostiach ako ženách a mužoch a nášho chápania toho, čo znamená byť ženou, resp. mužom“ (1998, 37).

Rod v takomto ponímaní môže pomáhať artikulovať „sieť podobností“, a to tak v súlade s ideou o sociálnej konštruovanosti rodu, ako aj s ideou o jeho symbolickom obsahu. (Szapuová 1998, 37)

³⁷ „[R]odový sociálny život [je] produkovaný troma odlišnými procesmi: je výsledkom pripisovania dualistických rodových metafor rôznym vnímaným dichotómiám, ktoré majú sotva niečo spoločné s pohlavnými rozdielmi; je dôsledkom uplatňovania týchto rodových dualizmov pri organizovaní sociálnych aktivít, rozdeľovania týchto rodových dualizmov pri organizovaní sociálnych aktivít, rozdeľovania nevyhnutných sociálnych aktivít medzi odlišné skupiny ľudí, je formou sociálne konštruovanej individuálnej identity, ktorá len neúplne súvisí s ‚realitou‘ či vnímaním pohlavných rozdielov.“ ([Harding 1986, 17 – 18]; Zezulová 2011, 358) Pozri celú štúdiu Jany Zezulovej *Feministické výskumné programy v koncepcii Sundry Harding* (2011).

³⁸ Tieto jazykové problémy sa veľmi často odohrávajú na viditeľnom povrchu skrytých konceptuálnych výhrad a problémov.

³⁹ Anna Łebkowska napríklad argumentuje jednoducho tým, že je ťažké ho do poľštiny preložiť tak, aby nebol viacvýznamový (2010, 371). Toto dôvodenie však neobstojí, keďže aj pôvodný anglický výraz je viacvýznamový.

Poukázaním na tri roviny rodovej skutočnosti: (1) rodový symbolizmus, (2) rodová štruktúra alebo rodovo špecifická deľba práce, (3) individuálny rod alebo individuálna rodová identita, prispela k diferencovaniu obsahu rodu Sandra Harding,³⁷ pričom zároveň zdôraznila nutnosť komplexného zohľadňovania týchto úrovní rodu vo vedeckej práci.

Neexistuje jeden, monolitický feminizmus, a preto ani jedna najlepšia cesta realizácie rodových analýz. Tak môže pojem rod označovať predmet empirického skúmania, ktorý „existuje“ už prv, než ho výskumníčka či výskumník vníma, teda muži a ženy, ako aj spoločensky produkované štruktúrne a symbolické sociálne vzťahy, alebo analytický vzťažný rámec výskumníčov a výskumníkov, ktorý vedie k ich otázkam – skúmaniu, ako sa spoločensky utvárajú rodovo určené individuá, sociálne štruktúry a významové systémy. (2004, 268)

Podľa Harding sú oba významy vo feministickom výskume dôležité, a to pri nevyhnutnom zohľadnení kategórie rodu vo vzájomnom vzťahu s triedou, rasou, etnicitou, sexualitou a inými štruktúrnymi a symbolickými sociálnymi systémami (2004, 268).

Nepreložiteľný gender?

Vzhľadom na skutočnosť, že samotný pojem *gender* ako odlišenie „sociálneho pohlavia“ od pojmu *sex* označujúceho biologické pohlavie pochádza z anglosaských feministických teórií, teda z angličtiny, vznikli vo viacerých prijímajúcich jazykoch pri jeho recepcii rôzne jazykové problémy alebo problémy, ktoré sa manifestovali ako jazykové.³⁸ Nezriedka sa v nemeckých, poľských či českých publikáciách opakuje argument o nepreložiteľnosti tohto pojmu do daného jazyka, často v spojení s názorom, že preklad by ochudobnil jeho teoretickú mnohovrstevnosť. Práve domnelá nepreložiteľnosť podľa viacerých autoriek spôsobila medzinárodné rozšírenie pojmu *gender* v anglickom znení a jeho prienik do viacerých jazykov.³⁹

⁴⁰ S udomácnovaním pojmu sa tiež postupne skracujú pôvodne perifrastické preklady do slovenčiny a pod.

⁴¹ Pozri napríklad „Celkom nedávno – príliš nedávno na to, aby si tento fakt našiel cestu do slovníkov [...] – začali feministky používať výraz ‚rod‘ v priliehavejšom a serióznejšom duchu, keď chceli odkázať na sociálnu organizáciu vzťahu medzi pohlaviami. Súvislosť s gramatikou je tu explicitná a plná nepreskúmaných možností. Explicitná preto, že gramatický spôsob používania zahrnuje formálne pravidlá vyplývajúce z toho, či ide o maskulinne alebo feminínne označenie; plná nepreskúmaných možností preto, lebo v mnohých indoeurópskych jazykoch existuje tretia kategória – bezpohlavné neutrum. V gramatike sa rod chápe ako spôsob klasifikácie javov, skôr ako systém rozlišovania, založený na sociálnej dohode, než ako objektívny opis podstatných črt. Navyše, klasifikácie navodzujú predstavu vzťahu medzi kategóriami, ktorý umožňuje rozlišovať, príp. vytvárať oddelené skupiny.“ (Scott 2006, 40 – 41)

⁴² Rod: 1. rad, spoločenstvo potomkov pochádzajúcich z jedných prarodičov, pokolenie: starý rod, šľachtický rod; 2. odb. základná jednotka v prvotnom politicko-ekonomickom systéme; 3. zool., bot. systematická jednotka zahŕňajúca najbližšie príbuzné druhy živočíchov alebo rastlín; 4. pôvod (význ. 2): bola zemianskeho rodu; je rodom Slováč; 5. narodenie, zrod: je nadaný od rodu; 6. lingv.: (gram.) rod, gram. kategória vyjadrujúca príslušnosť podst. m. do jednej z troch základných skupín: mužský, ženský, stredný rod; slovesný rod, gram. kategória vyjadrujúca vzťah slovesného deja k jeho východisku a k podmetu.

⁴³ Historičky a historici majú v slovenčine pri používaní prekladu *gender* ako rod problém s prvým – v histórii frekventovaným – významom výrazu rod. Pozri Dudeková 2011, 14.

⁴⁴ V nemčine existuje problém pri základnom odlišovaní pohlavia a rodu, pretože slovo *Geschlecht* označuje pohlavie aj (nielen gramatický) rod. Práve pre tento problém sa v nemčine zaužívali, ako uvidíme aj ďalej, rôzne riešenia tohto problému, napríklad *sex/Geschlecht/biologisches Geschlecht* a *gender/Gender/Geschlechtsidentität/soziales Geschlecht/Geschlechterdifferenz/Genus*.

⁴⁵ Hana Gregorová píše o reakcii *Národných novín* na svoju prednášku o ženskej emancipácii v spolku Živena 2. februára 1912: „Národné noviny prednášku filistínsky neodmietli, dokonca ju akoby pochválili, ale súčasne varovali pred následkami jej vplyvu a názorov. ‚Pohyb smerujúci k prameňom ženskej otázky zaujíma všetky kultúrne národy, nesmieme sa ani my utiahnuť pred ním,‘ bolo v *Národných novinách* v 12. čísle. Ale: ‚... naše peknoduché ženy musíme chrániť pred falošným učením prehnaného, nevážneho feminizmu z cudziny.‘“ (2008, 102; zvýraznila J. C.) Pozri Gregorová 1929, 123 – 124; Cviková 2003-2004, 77 – 78.

No ako vo všetkých troch uvedených jazykoch aj v slovenčine sa používajú viaceré podoby založené na preklade⁴⁰ alebo na pôvodnom anglickom výraze *gender*, s ktorým sa ale ďalej narába ako so slovenským ohybným slovným druhom. Zostavovateľky a prekladateľky prvej knižnej publikácie z oblasti feministickej teórie v slovenčine *Štyri pohľady do feministickej filozofie* (Nagl-Docekalová – Weisshauptová – Fox-Kellerová – Codeová; Farkašová – Kalnická – Kiczková, eds., 1994) použili pri preklade slovenské slovo *rod*, ktoré sa po počiatocnej terminologickej rozkývanosti (najmä v dôsledku prekladov z nemčiny) postupne zaužívalo aj v ďalších publikáciách.

Toto riešenie zodpovedalo etymológii pojmu, samotné slovo *gender* sa v angličtine už oddávna používa na označenie gramatického rodu živých bytostí.⁴¹ *Krátky slovník slovenského jazyka* uvádza celkom šesť významov slova *rod*,⁴² pričom význam gramatického rodu podstatných mien (a slovesného rodu) je na šiestom mieste, takže význam „sociálne pohlavie“ je, prípadne by mohol byť v poradí siedmy.⁴³

Na Slovensku sme termín *gender* poznávali prostredníctvom prekladov z nemeckého⁴⁴ a hlavne anglického jazyka. Slovenský výraz *rod* bol súčasťou udomácnovania feminizmov a rodovej perspektívy. Hľadanie adekvátnych výrazov v slovenčine bolo dôležité, pretože sme sa vo svojej práci na objavovaní a sprostredkovaní feminizmov veľmi často stretávali s výčitkou, že ide o import „cudzích“ (teda v našej spoločnosti) nepotrebných a nepoužiteľných prístupov a ideí. Predstava, že feminizmus je niečo nenašské, cudzie „naším“ ženám, sa napokon tradovala už od 19. storočia a sprevádzala celú prvú vlnu ženského hnutia.⁴⁵

Koncept a pojem rodu sa na Slovensku postupne šírili v druhej polovici deväťdesiatych rokov 20. storočia. Pojmoslovie týkajúce sa feministických a rodových teórií a praxí sa rozvíjalo a ustalovalo v slovenčine ďalej, pravdaže do tej miery, do akej môžeme v prípade takéhoto premenlivého konceptu o stabilizácii vôbec hovoriť; jedným z výsledkov a zároveň príspevkom k jeho formovaniu je *Glosár rodovej terminológie* z roku 2005.

⁴⁶ *Geschlechterdifferenz*.

⁴⁷ Bola to teda aj výzva pre autorky desiatich príspevkov z rôznych oblastí; najpodrobnejšie sa ku konkretizácii pojmu rodová diferencencia vyjadrili autorky štúdie o literárnom kánone – pozri Heydebrand – Winko 1995, 209 – 210.

⁴⁸ V istom zmysle tak anticipovali súčasnú situáciu, keď sa angličtina natoľko rozšírila ako akademický jazyk, že aj v textoch písaných po nemecky sa tieto pojmy (podobne ako mnohé iné) bez ďalšieho vysvetľovania používajú v pôvodnom anglickom znení. Nevytráca sa tak však len diskusia o formálnej podobe pojmov gender a sex, ale nezriedka aj o ich chápaní v konkrétnom kontexte, čo – ako sa obávam – môže viesť k ich vyprázdnenému, automatizovanému, resp. nepodstatnane neproblematizovanému používaniu.

V polovici deväťdesiatych rokov zdôvodňujú v zborníkovej publikácii *Genus. Zur Geschlechterdifferenz in den Kulturwissenschaften* (Genus. K rodovej diferencii vo vedách o kultúre; Bußmann – Hof, eds., 1995) editorky svoje rozhodnutie pre latinský výraz *genus* jednak tým, že v nemčine nebol pre gender zavedený jednotný pojem, jednak tým, „že aj anglické označenie *gender* sa pôvodne vzťahovalo len na gramatický rod podstatných mien – predtým než sa v dôsledku feministických výskumných impulzov etablovalo pojmové a terminologické rozlišovanie medzi biologickým pohlavím (*sexus*) a socio-kultúrne produkovanou rodovou diferenciou⁴⁶ (*genus/gender*) ako nevyhnutná báza *women's*, resp. *gender studies*“ (1995, VIII).

Ako však Hadumod Bußmann a Renate Hof dodávajú, v procese práce na zborníku sa ukázalo, že (ešte) nemožno dosiahnuť konsenzus ohľadne terminológie, a preto navrhujú, aby sa zvolený názov chápal skôr ako výzva pre rôzne disciplíny hľadať vhodné riešenia v interdisciplinárnej spolupráci (1995, VIII – IX).⁴⁷

Autorky kompendia o rodových štúdiách *Gender Studien. Eine Einführung* (Rodové štúdiá. Úvod; Braun – Stephan, eds., 2000) neriešili problém s udomácnovaním pojmov, ale pre kategóriu rodu, ktorá obsahuje vzťah *sex-gender*, použili v nemčine anglický výraz *gender*. Svoje rozhodnutie zdôvodňujú potrebou rozlišovať medzi pohlavím (*sex*) a rodom (*gender*), resp. uvažovať o konštruovanosti oboch pojmov pomocou presných výrazov, ktoré im – na rozdiel od nemčiny – poskytuje angličtina.⁴⁸ Zároveň používajú v nadväznosti na vzťah *sex-gender* anglický výraz *sex-gender-system*, pretože práve „[z]avedením vzťahu *sex-gender* vzniká kultúrny a historický rámec, v ktorom sa [...] otázka konštruovanosti stáva vôbec možnou“ (Stephan – Braun 2000, 9 – 10).

⁴⁹ Pavel Barša uvádza svoju publikáciu mottom z diela Jane Gallop *Feminism and Psychoanalysis. The Daughter's Seduction* (Feminizmus a psychoanalýza. Zvedenie dcéry), ktoré v pôsobivej skratke zhŕňa psychoanalyticky fundovanú interpretáciu polarizácie rodového rozdielu: „Celý feminizmus (a dokonca i celá psychoanalýza) není možná o ničem jiném než o problému, jak zacházet s rozdílem, aniž by se z něj stal protiklad. Rozdíl způsobuje úzkost. Polarizace jako jeho teatrální reprezentace ho ohočuje a tuto úzkost váže. Klasickým případem je rozdíl mezi pohlavími, který je představován jako polární protiklad (aktivní / pasivní, energie / hmota – všechny polární protiklady ohočují úzkost způsobovanou diferencemi).“ ([Gallop 1982, 93] Barša 2002, 11)

Hnutia a teórie

Ak išlo vo feminizme prvej a druhej vlny hlavne o to, aby ženy mohli povedať *ja*, príp. aby to mohli povedať nejakým preukázateľne ženským spôsobom (heslá: equality/difference), tak teórie hybridity a multiplicity (heslo: diversity) problematizujú diferencie medzi samotnými ženami a dekonštruujú dichotómiu rodov. Anna Babka: *Gender(-Forschung) und Dekonstruktion. Vorläufige Überlegungen zu den Zusammenhängen zweier Reflexionsräume* (2007, 10)

Jednu z podnetných možností, ako zhutnene, a predsa neredukujúco predstaviť rozmanitosť feministického myslenia v poslednej štvrtine 20. storočia zainteresovanej českej a slovenskej verejnosti, ponúkol vo svojej politickoteoretickej prehľadovej publikácii *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem* Pavel Barša (2002).⁴⁹ Svoje uvažovanie pritom kontrastne buduje na troch antropologických alternatívach: humanistickom, diferenčnom a postštrukturalistickom feminizme. (Barša 2002, 16) Z týchto troch antropológií vyplývajú rôzne zacielenia feministickej politiky v súčasnosti: a) Humanistický feminizmus vychádza z univerzálnej ľudskej podstaty, na základe ktorej presadzuje rovnosť medzi jednotlivcami, počínajúc Mary Wollstonecraft, teda od konca 18. storočia. b) Feminizmus diferencie (ako kritika liberálnej morálnej antropológie humanistického feminizmu) presadzuje v osemdesiatych rokoch 20. storočia kolektívnu rovnosť medzi dvomi pohlaviami, čerpá z doteraz podriadených pólov dualít rozum a telo, verejná a súkromná sféra. c) Postštrukturalistický feminizmus odmieta beztelesný, abstraktný rozum liberálneho humanizmu aj telesne a psychologicky konkrétnu ženskosť feminizmu diferencie – obe krajnosti považuje za konštrukciu „historicky nahodilých sociálnych praktík a diskursů. V tomto pojetí je diskurs utkán ze sítí proměnlivých, mocensky a diskursivně utvářených vztahů. Nemá fixní střed ani v duchu či duši, ani v přírodě či těle.“ (Barša 2002, 16 – 21) Autorov prístup je navyše obohatený usúvŕažením feministického myslenia s ďalšími dobovými prúdmi – ako sú radikálny ekologizmus, postštrukturalizmus, komunitarizmus

⁵⁰ „K ekologickému a poststrukturalistickému odporu ke zbožšteniu človeka jako pána prírody redukované na predmet manipulácie dodáva feminizmus, že týmto človekom-pánom je ve skutočnosti muž, zatiaľ čo ženy jsou moderní kulturou přiřazeny k ovládanému přírodnímu objektu. Ke komunitaristickému a multikulturalistickému důrazu na zapuštění jednotlivce v partikulární kultuře zase feminizmus dodává důraz na jeho zapuštění ve vztazích mezi tělesnými, pohlavně určenými osobami.“ (Barša 2002, 13 – 14)

⁵¹ Barša uvádza menovite Sigmunda Freuda a Jacquesa Lacana.

⁵² Pozri aj Kiczková 2011.

⁵³ Rozmanitosť názorov vo feministickom myslení sa vzťahuje aj na chápanie vzťahu feminizmu k postmoderne a poststrukturalizmu. Pozri napríklad stať Pauly-Iréne Villa *Poststrukturalismus: Postmoderne + Poststrukturalismus = Postfeminismus?* „Pre niektoré autorky (napríklad Benhabib 1995) nie sú postmoderné spôsoby myslenia zlučiteľné s feministickými požiadavkami [...], pretože podkopávajú schopnosť kriticky konať v zmysle ‚individuálnej intencionality, svojprávnosti, autoreflexivity a autonómie‘ (Benhabib 1995, 236) a znemožňujú myslenie o utopických (napríklad feministických) víziách [...] Postmoderna je v istom zmysle postfeministická, predovšetkým vtedy, keď sa spája s poststrukturalistickým chápaním subjektu a reality.“ Villa pritom – píšuc o vplyve postmodernity a poststrukturalizmu na feministické myslenie – upozorňuje na časté, no problematické stotožňovanie postmoderného a poststrukturalistického myslenia. (2004, 234 – 236) Ku kritike vzťahu feminizmu a postmodernity pozri napríklad Bordo, Strickland, Butler, Benhabib 1998; Kiczková 1998a.

⁵⁴ Napríklad Barbara Stiegler – na rozdiel od niektorých kritičiek – považuje tieto teórie za použiteľné pre feministickú politickú akciu, resp. rodovú politiku. Pozri aj Stiegler o rodových teóriách a politických stratégiách: „Teórie diferencie zakladajú autonómnú politiku, oddelenú od mužov a mužskosti. Dekonstruktivistické teórie legitimujú každú politiku, ktorá nevymedzuje rodové identity, ale práveže ich medziľavuje, a označuje sociálne konštrukcie ako konštrukcie. Zároveň tieto teórie delegitímujú akúkoľvek formu rodovej nadvlády a povzbudzujú k oslobodeniu sa od všetkých rodových stereotypov.“ (2009, 91)

⁵⁵ Pozri kapitolu *Postlacanovský feminizmus* (Barša 2002, 163 – 211).

⁵⁶ Pozri kapitolu *Angloamerický poststrukturalistický feminizmus* (Barša 2002, 255 – 290).

O tejto zvláštnej francúzsko-americkej poststrukturalistickej aliancii napísala Judith Butler v úvode k vydaniu svojho najdôležitejšieho diela po desiatich rokoch: „*Trampoty s rodom* sú ukotvené vo ‚French Theory‘, čo je vlastne kuriózný americký konštrukt. Iba v USA je toľko disparátnych teórií spojených tak, akoby tvorili istú jednotu.“ (2014, 9)

a multikulturalizmus – kritizujúcimi moderný humanizmus a relativizujúcimi západný univerzalizmus. Podľa Baršu možno v tomto poli feminizmu „pochopit jako zvláštní typ ‚politiky identity‘“ (2002, 13).⁵⁰

Z hľadiska ortodoxnej psychoanalýzy⁵¹ s nadradenosťou kultúry voči prírode nevyhnutne súvisí hierarchický vzťah medzi mužom a ženou, zatiaľ čo postštrukturalizmus akékoľvek hierarchické protiklady odmieta a „[k]ritizuje každou reprezentaci světa, v níž jsou *relativní difference* nahrazeny *absolutizovanými dichotomiemi*“ (Barša 2002, 14), preto je podľa autora práve tento prístup najradikálnejším prísľubom tvorby niečoho nového – aj vzhľadom na doterajšie chápanie rodu ako jedného zo základných organizačných princípov⁵² sociálnej skutočnosti.⁵³ Postštrukturalizmus sa zaujíma o procesy sociálneho utvárania, teda o konštruovanie subjektov, „nejde již o uznání a *reprezentaci* identity žen, nýbrž o její transformaci“ (Barša 2002, 20).⁵⁴ Na otázku, prečo sú rôzne podoby feministického myslenia podnetné pre literárnu vedu – rovnako ako pre iné humanitné odbory, môže jednu z čiastkových odpovedí poskytnúť autorovo stručné konštatovanie v úvode citovanej publikácie, ktorá predstavuje a kontextualizuje aj koncepcie najčastejšie pertraktovaných teoretických a v literárnej vede najznámejších predstaviteľiek francúzskeho postštrukturalistického feminizmu⁵⁵ a *féminine écriture* Julie Kristevy, Hélène Cixous, Catherine Clément, Luce Irigaray, ako aj koncepcie predstaviteľky angloamerického postštrukturalistického feminizmu Judith Butler.⁵⁶ „Feminismus operující v prostoru průniku psychoanalýzy a poststrukturalismu považuje hierarchickou dichotomií dvou rodů za latentně přítomnou ve všech ostatních dichotomiích, spjatých s moderní kulturou“. (Barša 2002, 13)

V kritickej syntetizujúcej stati *Gender(-Forschung) und Dekonstruktion. Vorläufige Überlegungen zu den Zusammenhängen zweier Reflexionsräume* (Rod /rodový výskum/ a dekonštrukcia. Predbežné úvahy k súvislostiam dvoch reflexívnych priestorov; 2007) poukazuje Anna Babka na produktívne súvislosti i problémy spájania rodového výskumu

⁵⁷ Počiatočný impulz vyšiel z Yaleovej univerzity.

⁵⁸ Tretia vlna sa zvykne datovať do začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia.

⁵⁹ V citovanej štúdii sa Anna Babka osobitne zaoberá podmienenosťou konštrukcie a dekonštrukcie, odmieta teda v súlade s ďalšími nemeckými teoretikami predstavu o ich vzájomnej protikladnosti: „Moment dekonštrukcie vždy obsahuje aj moment konštrukcie a poukazuje na takpovediac dvojité gesto dekonštruktivistických myšlienkových pohybov, totiž na gesto radikálneho rozkladania tradovaných pojmových konštrukcií a na súčasné uvedomovanie si, že sme polapení v diskurze a že bez neho si nevystačíme.“ (2007, 4)

⁶⁰ Pozri napríklad Burzyńska 2010.

a dekonštrukcie, pričom akcentuje jeden z rozhodujúcich momentov zmeny teoretického podložia feministického výskumu v USA v dôsledku afirmatívnej i kontroverznej recepcie a vplyvu francúzskych feministiek. Táto „repcia sa zakladala najmä na predpoklade, že rodový rozdiel je ukotvený v jazyku, a tým sa orientovala na jazykový obrat v humanitných vedách, t. j. na to, že už nevychádzame z toho, že skutočnosť sa mimeticky *zobrazuje* prostredníctvom jazyka, ale že ju jazyk najprv *vytvára*, a tým je tiež konštitutívnym prvkom každej sociálnej skutočnosti“ (Babka 2007, 36).

Anna Babka tiež pripomína, že v priebehu osemdesiatych rokov 20. storočia sa feministická dekonštrukcia v USA presadila ako „centrálny literárnovedný diskurz s vysokou akademickou prestížou, ktorá prešla na rodové štúdiá“⁵⁷ (2007, 37). Rôzne podoby dekonštruktivistického diskurzu naozaj výrazne ovplyvnili podobu rodových štúdií v ich interdisciplinárnych a transdisciplinárnych dimenziách nielen v USA, ale postupne aj vo viacerých krajinách západnej Európy.

Dekonštrukcia zasiahla tak určujúco do formovania tvorby feministických teórií, že sa od jej rozšírenia dokonca hovorí o tretej vlne feminizmu.⁵⁸ V USA zrejme zapôsobila predovšetkým na základe už existujúceho chápania rodu/rodovej identity ako sociálnej konštrukcie⁵⁹ – teda nie nejakej biologickej podstaty muža a ženy –, ktoré sa uplatňovalo najmä v politickom feminizme usilujúcom sa o konštituovanie ženského politického subjektu (Babka 2007, 37). Tretia vlna feminizmu sa často v skratke charakterizuje ako reakcia na (definičný) monopol bielych žien strednej vrstvy v druhej vlne feminizmu, pričom jej hlavnou charakteristikou je rozmanitosť a označuje sa aj ako postfeministická.⁶⁰ Z hľadiska politického diania a myšlienkového pohybu na Západe je to pochopiteľné odlišenie, hoci aj tu niektoré teoreticky rodu vystríhajú pred chápaním tohto obdobia ako postfeministického v zmysle mimofeministického.

Na nebezpečnú blízkosť antifeministického hlásania postfeministickej éry v populárnej kultúre a na používanie pojmu postfe-

⁶¹ Nezriedka s tým, že feministické teórie nahradili akademicky „serióznejšie“ a najmä prijateľnejšie rodové štúdiá. Pozri napríklad: „V niektorých prípadoch takéto použitie [t. j. ‚rod‘ ako synonymum ‚ženy‘], hoci matne poukazujúce na isté analytické pojmy, hovorí vlastne o politickej akceptovateľnosti tejto disciplíny. Slovo ‚rod‘ má v takýchto prípadoch naznačovať vedeckú serióznosť diela, keďže slovo ‚rod‘ znie neutrálnejšie a objektívnejšie než slovo ‚ženy‘. Slovo ‚rod‘ akoby zapadalo do vedeckej terminológie sociálnych vied, čím sa dištancuje od (údajne radikálnej) politiky feminizmu. V danom použití slovo ‚rod‘ nenesie so sebou potrebné konštatovanie nerovnosti moci a nepomenúva ani poškodenú (a teda neviditeľnú) stranu. Kým termín ‚história žien‘ proklamuje svoju politiku tvrdením (protirečiacim bežnej praxi), že ženy sú právoplatnými historickými subjektmi, termín ‚rod‘ ženy zahrnuje, ale nepomenúva, takže akoby nehrozil žiadnou kritikou. Takéto použitie slova ‚rod‘ je jedným z aspektov [...] procesu, v ktorom feministické odborné bádanie 80. rokov 20. storočia usilovalo o svoju akademickú legitimitu.“ (Scott 2006, 44)

⁶² K problému situovanosti pozri viaceré publikácie o teórii stanoviska, napríklad: „Teória stanoviska reflektuje problematiku situovanosti vo viacerých rovinách: jednak vo vzťahu k tomu, čo je poznávané, ale aj ako je poznávané, jednak vo vzťahu k iným aktérom poznania, predovšetkým však skúma vplyv situovanosti samotného poznávajúceho individua (a zodpovedajúcej perspektívy) na povahu a priebeh poznávacieho procesu.“ (Farkašová 2002, s. p.)

⁶³ O používaní pojmov rodový a feministický v akademickej sfére pozri ďalej najmä strany 63 – 67.

⁶⁴ Pozri aj Bordo 1998.

⁶⁵ Verím, že viaceré prvky situovanosti tejto práce možno pomerne transparentne vyčítať zo samotného textu. Z výhrad voči označovaniu deväťdesiatych rokov minulého storočia a začiatku 21. storočia ako postfeministického obdobia priam vytrča skutočnosť, že môj pohľad v tejto práci prichádza z akademickej periférie a že ho koriguje a skresľuje pohľad „zblízka“, poznačený osobnou skúsenosťou s feminizmami a ich presadzovaním v teórii a praxi, s čím súvisia nielen opakovane a explicitne prítomné postoje, ale aj emocionálna zainteresovanosť (v neposlednom rade na hodnote vlastnej skúsenosti) či hybridná podoba prvoosobového a treťosobového poznávania. Pozri aj Farkašová 2002, s. p.

minizmus zo strany feministických teoretičiek, ktorým ide o produktívnu kritiku a sebareflexiu, upozornila napríklad Sabine Hark:

Pojem „postfeminizmus“ síce obvykle označuje špecifický variant „post-second wave“ pluralisticko-teoretického feminizmu, ktorý – v spojení s postmodernizmom a postkolonializmom – vzyva predponu *post* na znak prekonania zavrhnutých esencionalizmov „raného“ feminizmu. No hoci ide o ďalší rozvoj „moderného“ feminizmu, je veľmi ťažké oddeliť postfeminizmus v tomto poňatí od predstavy o konci feminizmu. (2005, 25)

Nepopieram možný prínos pojmu tretia vlna pre zachytenie histórie feministického „vlnobitia“ v krajinách, kde skutočne vo viacerých fázach prebehlo ako v rovine praxe, tak v rovine reflexie. Pojem postfeminizmus však môže – najmä v akademickom diskurze – zvädzať k zjednodušujúcej predstave, že všetko, na čom tu záleží, je len neustála inovácia, smerovanie k akémusi (nejasnému) pokroku a prekonávanie zaostalosti, čo sa môže chápať aj tak, že akademické i politické feminizmy sú už prekonané preto, že zanikli, alebo preto, že sa zásadne zmenili potreby, ktoré vyvolali ich vznik.⁶¹ A to nezodpovedá ani aktuálnej situácii v spoločnosti a vo vede, ani súčasnému jestvovaniu a legitímnemu fungovaniu viacerých prístupov (v rôznych obdobiach na rôznych miestach v rôznych disciplínach z rôznych hľadísk atď.) dnes. Ich akademická legitimita sa rozhodne nemôže odvíjať len od práve aktuálnej novosti či inovatívnosti (príp. módnosti), vždy treba zvažovať historickú, geopolitickú, materiállovú, individuálnu či skupinovú situovanosť⁶² feministických a rodových výskumov,⁶³ ktorá nie je univerzálnym pohľadom „odnikiaľ“ ani relativizujúcim pohľadom „zovšadiaľ“,⁶⁴ ale prináša prísľub objektivity z reflektovanej pozície partikulárnej perspektívy (Farkašová 2002, s. p.).⁶⁵

Domnievam sa, že zvlášť kontraproduktívne môže byť používanie pojmu postfeminizmus na Slovensku (zrejme i v ďalších post-socialistických krajinách), kde – ako som už opakovane spomínala – feministická a rodová reflexia nemala zázemie v druhej vlne fe-

⁶⁶ Napriek tomuto explicitne vyjadrenému postoju však sama opakovane vníma rodové štúdiá ako „pokrok“, východisko z obmedzení feministického výskumu, nasledovnícku vedu; Sabine Hark u Renate Hof identifikuje taxonómiu „obmedzená ‚minulosť‘ a komplexnejší ‚dnešok‘“ (Hark 2005, 31), čo sa netýka len vyššie v texte citovanej knižnej publikácie (Hof 1995a), ale aj zborníka (Hof 1995).

ministického hnutia a feminizmus je dodnes chápaný zjednodušene a prijímaný prevažne negatívne. Napokon nárazové, selektívne a kontingentné vnímanie druhej a tretej vlny prebiehalo bez prepomenia so sociálnym hnutím a bez poznania širšieho kontextu, v ktorom k diferenciacii rôznych vln feminizmu dochádzalo, čo značne otupovalo transformatívny potenciál feminizmu vo viacerých podobách jeho recepcie na Slovensku, a to tak vo vzťahu k širšiemu sociálnemu, ako aj k užšiemu akademickému záberu.

V publikácii o kategórii rodu v literárnej vede upozorňuje Renate Hof na skutočnosť, že rovnako ako treba pamätať na súvis medzi ženským hnutím a feministickou teóriou, treba si uvedomovať i to, že „súčasne sa dá rôznorodou históriou ženského hnutia vysvetliť aj fakt, že stav feministického výskumu v jednotlivých krajinách charakterizuje vždy iná orientácia formulovania otázok a rozličné výsledky výskumu. Bez zohľadnenia týchto aspektov musí viesť každý pokus o bezprostredné vzájomné *porovnávanie* teoretickej diskusie v rôznych krajinách k nevyhnutne skresleným výsledkom. Toto nebezpečenstvo existuje najmä vtedy, keď má takéto porovnávanie slúžiť na konfrontovanie ‚pokrokovosti‘ ženského výskumu praktizovaného v jednej krajine s teoreticky menej rozpracovanou, zaostalou tvorbou teórie v inej krajine.“ (1995a, 32)⁶⁶ K tomuto konštatovaniu ju priviedla práca zameraná na sprostredkovanie výsledkov rodovo orientovanej angloamerickej literárnej vedy v nemeckom kontexte v polovici deväťdesiatych rokov, pričom v Nemecku je – na rozdiel od Slovenska – aj napriek istému časovému posunu a sociálnym špecifikám jednoznačne prítomná druhá vlna ženského hnutia a s ňou súvisiaci „akademický obrat“ vo feminizme či „feministický obrat“ vo vede (Hark 2005, 10 – 11).

Formulácia citátu Anny Babka v úvode tejto časti signalizuje, že autorka sa sama situuje do tretej vlny, t. j. do dekonštruktivistického diskurzu zohľadňujúceho aj postkoloniálne, rodové či queerové teoretické východiská, pričom do – v neposlednom rade gramaticky – minulého času odsúva feminizmus prvej a druhej vlny. Na pozadí

skúsenosti vedkyne socializovanej a pôsobiacej v západnej Európe sa zvyrazňuje vyššie spomínaná trojitá diskontinuita feminizmu na Slovensku (Vodrážka 2003, s. p.). Od začiatku deväťdesiatych rokov podnes nastoľuje tento *rád diskontinuity* medzi iným opakovane otázkou, ako s medzerami, trhlinami, limitmi, stereotypmi, nakumulovanými poznatkami, teoretickými obratmi, politickými či epistemickými neistotami a výzvami, ktoré so sebou prináša, tvoriť vo zaobchádzať vo vedeckej práci.

Zrejme nie je náhoda, že pôvodná slovenská teoretická práca jednej zo zakladateľiek feministickej filozofie reaguje na naliehavú potrebu nahradiť poznávací deficit o prvej vlne feministického hnutia, ktorý bol dôsledkom absencie druhej vlny feministického hnutia na Slovensku. V monografii o zrode feministickej filozofie *Na ceste k „vlastnej izbe“*. *Postavy/podoby/problémy feministickej filozofie*, ktorá sa ťažiskovo venuje dielu aj v medzinárodnom meradle významných anglických protagonistiek prvej vlny Mary Wollstonecraft a Virginie Woolf, vymedzila Etela Farkašová v prvej kapitole nazvanej *Feminizmus ako teória a ako hnutie* pojem feminizmus v súlade s výskumným zameraním svojej publikácie a svojím pozicionovaním v ňom nasledovne:

Pod feminizmom sa chápe komplex sociálnych teórií a politických praxí kritických voči minulým a súčasným sociálnym vzťahom, v rámci ktorých ženy nemajú rovnocenné postavenie a práva ako muži. Feminizmus ako teoretické východisko, a aj ako sociálne hnutie je primárne motivovaný skúsenosťou žien, pričom sa sústreďuje najmä na skúmanie ženských práv (a ich narúšania), záujmov a potrieb. Možno ho chápať ako historický variant v dlhej tradícii myslenia orientovaného na situáciu žien v spoločnosti, na podmienky ich života a nerovnoprávne postavenie. (2006, 13)

Pojem rod pritom označila za kľúčový konceptuálny nástroj. (Farkašová 2006, 13) O intenzívnej a nevyhnutnej interakcii hnutia a teórie autorka nepochybuje, keď feministickú filozofiu predstavuje ako „projekt, ktorý sa nevyvíjal z čisto imanentných teoretic-

⁶⁷ Druhá vlna intenzívne vracia v medzinárodnom meradle do širokého povedomia autorku *Obhajoby ženských práv* Mary Wollstonecraft (1759 – 1797) a z hľadiska feministického myslenia vo filozofii a literárnej vede kľúčové eseje Virginie Woolf (1882 – 1941) *Tri guiney* a *Vlastná izba*. K Mary Wollstonecraft a Virginii Woolf pozri aj kapitolu 3.

⁶⁸ Pozri *Prílohu*.

⁶⁹ Svedčí o tom aj projekt Knižnej edície ASPEKT Čítanka, v ktorom doteraz vyšli dve knižné publikácie: *Hana Gregorová – Slovenka pri knihe* (Cviková – Juráňová, eds., 2007) a *Terézia Vansová – Slovenka doma i na cestách* (Cviková – Juráňová, eds., 2011).

⁷⁰ K vzniku feministického vedomia pozri Lerner 1998.

ko-výskumných zdrojov, ale inicioval ho feminizmus ako politické hnutie“ (Farkašová 2006, 13). O takomto nesamozrejmom zvýznamňovaní tvorivých výkonov žien z minulosti napísala Gerda Lerner, jedna z prvých historičiek, ktoré skúmali dejiny žien z feministickej perspektívy:

V patriarchálnej spoločnosti boli i tie ženy, ktorým sa podarilo získať verejný hlas prostredníctvom svojej tvorivosti, veľmi rýchlo umlčané, vytesnené z kultúrnej pamäti a vylúčené z kánonu. Na to, aké dôležité je vrátiť im ich hlas a komunikovať s ním, poukázali feministky druhej vlny [...] (1995, 23).⁶⁷

Výber pôvodných a prekladových článkov a štúdií z feministického kultúrneho časopisu *Aspekt*⁶⁸ tiež dokladá návraty k podnetom a autorkám – medzinárodnej i slovenskej či českej – prvej vlny (ako Mary Wollstonecraft, Božena Němcová, Elena Maróthy Šoltésová, Božena Slančíková Timrava, Virginia Woolf, Simone de Beauvoir).⁶⁹ Vrchol prvej vlny feministického hnutia, ktorá sa sústreďovala predovšetkým na presadzovanie občianskych práv žien (volebného práva) a na prístup žien k vyššiemu vzdelaniu, sa zvykne datovať do druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia. No o vzniku politického feminizmu sa hovorí už v súvislosti s meštianskym pohybom konca 18. storočia, pričom korene feministického vedomia⁷⁰ siahajú ešte hlbšie do minulosti, ako to dokazuje napríklad významné dielo Christine de Pizan „s až znepokojivo moderným duchom“ (Hicks – Moreau 1995, 26) *Mesto žien* zo začiatku 15. storočia, ktoré kladie dôraz na tvorivosť žien a ženskú genealógiu.

Prepájanie umeleckej a vedeckej reflexie sa v práci filozofiek na Univerzite Komenského v Bratislave, ako aj na pôde časopisu *Aspekt* stalo jedným z kľúčových spôsobov, ako zvládať, spracovávať a sprostredkovať nárazovo, selektívne a kontingentne prijímané podnety feministického myslenia, a pritom uplatniť ich kritický potenciál aj v novom prostredí. Ako sa tiež ukázalo, dochádzalo tu nielen obsahovo, ale aj spôsobom práce k nadväzovaniu na prvú vlnu feminizmu v kontexte slovenskej kultúry. Veronika Wöhrer,

⁷¹ „Práve v Aspekte nachádzam texty, o ktorých nemôžem s istotou povedať, že sú ‚čistou‘ literatúrou, alebo ‚čistou‘ vedou – sú skôr istou formou miešania (napr. fiktívne rozhovory). Je veľmi zaujímavé sledovať toto prekračovanie hraníc umenia a teórie, ktorého sa domáhajú postmoderné diskurzy a ktoré sa tu tematizuje.“ (Wöhler 2003, s. p.)

⁷² K pojmu nesúčasnosti pozri aj Šmausová 2007.

ktorá sa v tejto súvislosti odvoláva na kritiku vedeckého poznávania Donny Haraway, toto „prekračovanie hraníc interpret[uje] ako pokus o zviditeľnenie fiktívneho charakteru vedy“ (2003, s. p.).⁷¹

Feministický diskurz na Slovensku a v Českej republike

Jestli se tedy něco skutečně zásadního stalo s feminismy v uplynulém desetiletí, pak je to ona postupná emanace feministického diskursu u nás, která má však paradoxní tvar diskontinuitního mostu. Tato emanace spojuje i nespojuje, směřuje někam i nesměruje, přechází i nepřechází. Vědomí těchto limitů či diskursivních hranic je ale osvobozující nejen právě pro možné budoucí změny, ale je ještě důležitější pro vědomí vlastních limitů, které určuje přetrvávající řád diskontinuity. Jednoduše řečeno: absenci druhé feministické vlny, jak česká, tak ani slovenská společnost prostě nemůže přeskočit.

Mírek Vodrážka: *Diskursivní smrt a feminismus bez feminizmu* (2003, s. p.)

Časopriestorové posuny, presuny a trhliny či ne/súčasnosti,⁷² ako aj kvantitatívne a kvalitatívne rozdiely v akademickom uplatňovaní rodovej perspektívy vyplývajú v neposlednom rade zo skutočnosti, že rod patrí k tým kategóriám poznávania, ktoré sa vyvíjali v úzkej spätosti s veľkými sociálnymi hnutiami druhej polovice 20. storočia a v súčinnosti i polemike s nimi. Zatiaľ čo sa v šesťdesiatych rokoch v Severnej Amerike a v sedemdesiatych rokoch v Západnej Európe (a v bývalej Juhoslávii) dvíhala druhá vlna feministického hnutia, v krajinách bývalého východného bloku sa v tomto období riešili možnosti využitia chruščovovského politického odmäku – v Československu ho vystriedalo náhle zmrazenie v podobe tzv. normalizácie, ktorá predurčila charakter sedemdesiatych rokov 20. storočia a do popredia odporu vysunula totalitný štát a jeho spôsob ovládania jednotlivca vo verejnej aj súkromnej sfére. V dôsledku tejto situácie sa nielenže neformovala druhá vlna feministického hnu-

⁷³ Ani sa verejne neformulovali témy ako rozhodovanie žien o vlastnom tele, násilie páchané na ženách, resp. symbolické násilie na ženách, ako aj história či kreativita žien, ktoré rozvírila druhá vlna feministického hnutia v západných krajinách. Pozri napríklad Moi 1989, 33 – 36.

⁷⁴ Neznamená to, že by sa rôzne publikácie – od literárnohistorických po historické práce – nezmieňovali napríklad o účasti prvých slovenských spisovateľiek v ženskom hnutí, o spolku Živena, o histórii ženského hnutia na Slovensku (najmä v kontexte medzinárodného robotníckeho hnutia). Pozri napríklad Tkadlečková-Vantuchová 1969; Királyová – Hojčová, eds., 1984. Odohrávalo sa to však na ideovom podloží socialistickej emancipácie žien s jej možnosťami a obmedzeniami, a navyše za faktickej absencie pluralitného verejného diskurzu, teda nie v duchu feministickej reflexie ašpirujúcej na kritiku rodových asymetrií tak vo verejnej, ako aj v súkromnej sfére, vrátane kritiky ich striktného oddelovania a rodového zaťaženia. Socialistická emancipácia bola témou viacerých príspevkov na začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia (Farkašová 1992; Kiczková 1992), pričom tieto príspevky boli zväčša určené pre zahraničie a motivované otázkami západných feministiek. Výskum v tejto oblasti sa postupne rozvíja najmä v sociálnovedne orientovaných prácach; pozri napríklad Potančoková 2007, dostupné na: http://www.gendersonline.cz/uploads/bc63a982f961c98c85aca30212fi092b41b22b58_konstrukcia-planovaneho-rodicovstva.pdf; Vodochodský 2007, dostupné na: http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/324_241_012%20-%20Vodochodsky.pdf; projekt Pamäť žien (pozri Kiczková 2006). Aktuálne realizuje interdisciplinárny tím v Českej republike výskumný projekt „Proměny genderové kultury české společnosti 1848-1989“ (GAČR, No. 403/09/1502; hlavná riešiteľka Hana Havelková).

⁷⁵ Pozri napríklad Szapuová 2011, 98 – 121; Gerhard 1992.

⁷⁶ Sybille Moser zasadzuje formovanie ženských/feministických hnutí (najmä od začiatku 19. storočia) do kontextu modernizácie spoločnosti ako systému. V tejto súvislosti pripomína komplexné dôsledky paradoxnej modernizácie rodového poriadku, ktorá urobila z rozdiel medzi ženami a mužmi základný štruktúrny rozdiel spoločnosti. Podľa Moser tieto hnutia „transformujú vedúcu diferenciu muž/žena na reflexívny kód a formujú sa ako sociálny systém sebapozorovania moderných spoločností, ktorý rovnako iniciuje, ako aj reflektuje procesy individualizácie“ (2003, 53). Pre priblíženie situácie slovenského ženského hnutia je v tejto súvislosti namieste pripomenúť pojmy ako *modernizačné deficity* či *spomalená modernizácia*, ktoré sa spájajú s modernizáciou spoločnosti na Slovensku (pozri napríklad Kováč 2004).

⁷⁷ Skrátený a autorizovaný prepis rozhovoru za okrúhlym stolom je súčasťou publikácie *Feminizmy pre začiatovníčky. Aspekty zrodu rodového diskurzu na Slovensku* (Cviková – Juráňová, eds., 2009, 41 – 100). Rozhovoru sa zúčastnili: Zora Bútorová, Jana Cviková, Anna Daučíková, Monika Grochová, Hana Fábry, Katarína Farkašová, Jarmila Filadelfiová, Jana Juráňová, Zuzana Kiczková, Oľga Pietruchová. Viac o účastníkoch a organizáciách pozri Cviková – Juráňová, eds., 2009, 101 – 104.

tia,⁷³ ktorá v západných krajinách priniesla aj etablovanie rôznych podôb a odnoží feministického výskumu, ale netradovali a neoživovali⁷⁴ sa ani poznatky o prvej vlne feministického hnutia,⁷⁵ na ktoré feministická prax a teória druhej vlny kriticky nadväzovali.⁷⁶

Začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia sa feministické poznanie na Slovensku sprvu aj zo strany širšej akademickej verejnosti podľa dobových svedectiev prijímalo ako súčasť demokratizácie spoločnosti. Filozofka Zuzana Kiczková (Centrum rodových štúdií, FiF UK) spomína pri okrúhlym stole feministiek-začiatočníčok po dvadsiatich rokoch,⁷⁷ že prvý kurz Úvodu do rodových štúdií⁷⁸ v roku 1991 sa „okamžite podarilo dostať do základnej ponuky pre študentov a študentky filozofie, ako aj filozofie s inými kombináciami. Potom sme tie kurzy rozšírili o ďalšie. Neskôr k nám pribudla Mariana Szapuová, ktorá robila epistemológiu. Etela Farkašová⁷⁹ sa tiež venovala epistemológii a feministickému mysleniu o literatúre, ja som sa zaoberala ekofeminizmom a pridala som kurz z feministickej etiky. Spolupráca s Hertou Nagl-Docekal bola úplne perfektná, skutočne nám pomáhala. Napríklad nám pomohla zostaviť knižku „Štyri pohľady do feministickej filozofie“, ktorá vyšla v roku 1994 v Arche a je prvou publikáciou do slovenčiny preložených textov súčasných feministických filozofiek. Dnes, s odstupom času, považujem za zaujímavé, že sme ani pri tejto prvej knižke a ani pri zavedení kurzov na filozofickej fakulte nenarazili na nejaký odpor, nechť, animozitu alebo niečo také. [...] Vtedy v tých začiatkoch reakcie na našu prácu vôbec nemali nejaký charakter posmechu, irónie či odmietania. Netrvalo to, samozrejme, dlho, ale začiatok bol skôr takýto benevolentný.“ (Cviková – Juráňová, eds., 2011, 44)

Citovaná výpoveď poukazuje na atmosféru začiatkov, podporu zo strany západných feministiek, predstavuje prvé protagonistky feministickej filozofie na Slovensku a ich prvé verejné aktivity, ale pripomína aj sankcionovanie, ktoré čoskoro nasledovalo zo strany väčšinovej akademickej obce aj širokej verejnosti. V jednom citáte sa okrem iného zhustilo to, čo vo vzťahu k akademickej inštitucionalizácii feministickej reflexie v rámci sociálnych vied v Nemecku

⁷⁸ Kurz mal v názve rodové štúdiá, lebo ako povedala Zuzana Kiczková: „Viedli sme dlhé diskusie, či hneď vyjst’ ,natvrdo‘ s feminizmom, hoci vždy sme uvádzali, že ‚pohľad z druhej strany‘ je pohľadom z feministickej filozofie, či už ide o problém subjektu, alebo rozumu v moderne.“ (2011, 44) K histórii kurzu pozri aj Kiczková 1998b.

⁷⁹ Vo svojej diplomovej práci o používaní pojmu feminizmus slovenskými akademičkami konštatuje, ako už bolo uvedené vyššie, rakúska študentka sociológie Veronika Wöhrer časté prelínanie teoretického a umeleckého prístupu vo feministických iniciatívach na Slovensku a vyzdvihuje jeho kritický potenciál. Ako príklad takéhoto prelnutia v jednej osobnosti uvádza, že „filozofka Etela Farkašová je spisovateľka a spoluzakladateľka klubu spisovateliek Femina. Hoci sa tento klub nedefinuje ako ‚feministický‘, angažuje sa samotná Etela Farkašová feministicky tak v oblasti filozofie, ako aj v oblasti literatúry.“ (2001, 84) Viac o Klube slovenských prozaičiek Femina (založenom v roku 1992) na: <http://www.slovakfemina.com/>

⁸⁰ Celý názov knihy Sabine Hark znie *Dissidente Partizipation. Eine Diskursgeschichte des Feminismus* (Disidentská participácia. Diskurzívna história feminizmu; 2005). Toto označenie účasti/neúčasti, podieľania sa na – zároveň kritizovanej – inštitucionalizovanej vede považujem prinajmenšom intuitívne za príliehavé, hoci si uvedomujem, že Hark vychádzala zo situácie v Nemecku, kde na začiatku 21. storočia existovala nepomerne rozsiahlejšia inštitucionalizácia feministického výskumu než na Slovensku dodnes, a najmä vychádzala z akademického feminizmu, ktorý bol hlavne v podobe *Frauenforschung* (ženského výskumu) prepojený s feministickým hnutím, čo na Slovensku absentovalo. Pozri aj Vodrážka 2003, s. p.

⁸¹ V zborníku venovanom kultúrnovednej teórii literatúry (Markowski – Nycz, eds., 2010).

vo svojej diskurzívnej histórii feminizmu Sabine Hark pomenovala ako „disidentská participácia“, pričom sa východiskom jej analýzy stala téza, že „účasť je prekérnym predpokladom zmeny. Táto podmienka možnosti feministického vedeckého poznania vyvoláva celý rad intelektuálnych a inštitucionálnych apórií, na základe ktorých sa rozhoduje o praxi disidentskej participácie“ (2005, 10 – 11).⁸⁰ Napriek odlišným podmienkam má toto slovné spojenie okrem iného vyjadrujúce neustále napätie medzi účasťou/neúčasťou (na inštitúciách vedy, umenia či literatúry) istú výpovednú hodnotu aj pre situáciu na Slovensku.

Na základe analýzy rozhovorov, realizovaných s viacerými odborníčkami zaoberajúcimi sa feministickým myslením a praxou v druhej polovici deväťdesiatych rokov, dospela Veronika Wöhrer na pozadí histórie feministického hnutia v Rakúsku k téze, že „[p]ozicionovanie sa ako feministka vykazuje v slovenskom kontexte výraznú podobnosť s comingoutom, napríklad s comingoutom homosexuálnej osoby“ (2001, 123). Moment akéhosi osobného – odborného aj súkromného – ohrozenia, ktorý takéto verejné „vyznanie“ so sebou prinášalo, na jednej strane napovedá čosi o dobovej situácii vo vzťahu k feminizmu i neheterosexuálnej orientácii, na druhej strane môže byť impulzom pri hľadaní odpovedí na otázku, prečo dodnes nedošlo k významnejšej inštitucionalizácii rodových a feministických prístupov vo vede a vzdelávaní, či už prostredníctvom osobitných organizačných štruktúr, alebo udomácnením sa v existujúcich štruktúrach. Neisté postavenie, ktoré sa týkalo najmä odborníčok pracovne ukotvených v oficiálnych inštitúciách (ako univerzita), iste nijako neľahčovalo budovanie epistemickej autority pre na Slovensku novo vznikajúcu oblasť feministickej teórie.

Pravdepodobné príčiny odmietania feministického a rodového diskurzu v postsocialistických krajinách výstižne formuluje Anna Łebkowska,⁸¹ keď konštatuje, že sa sotva možno čudovať zavrhovaniu rodovej perspektívy zo strany panujúceho vedeckého a literárneho diskurzu, veď kategória rodu nás nielenže „zbavuje klamli-

⁸² Podozrievavý postoj zaujala časť postsocialistickej vedeckej obce aj voči postmodernizmu a jeho „filozofickému náprotivku“ postštrukturalizmu (takto ho označil Barša 2002, 13).

⁸³ K problematike objektivity vedeckého poznania pozri napríklad Longino 1998; Szapuwá, ed., 2009.

⁸⁴ Svedčí o tom aj fakt, že už tzv. ženské číslo časopisu *Slovenské pohľady* v roku 1991 (číslo 11), ktoré bolo prvým publikačným počínom tohto typu na Slovensku, uverejnilo preklad štúdie poľskej literárnej vedkyne Grażyny Borkowskej *Miltonove dcéry* o feministickej literárnej vede, nehovoriac o skorších podnetoch Marie Janion, z ktorej prác cítiť väčšiu otvorenosť časti poľskej humanistiky voči vede na Západe; pozri napríklad Janion 1974.

⁸⁵ V zborníku venovanom kultúrnovednej teórii literatúry (Markowski – Nycz, eds., 2010).

vého pocitu vedeckej nevinnosti a objektivity, ale odhaľuje aj skutočnosť, ako veľmi rod podmieňuje literárnovedné praktiky, hoci tieto závislosti bývajú uvedomované v rôznej miere. Inými slovami – rodová perspektíva umožňuje podať dôkazy o tendenčnosti a selektívnosti naoko objektívneho a autonómneho modelu literárnej kritiky, umožňuje odhaľovať kultúrne zaťaženia literatúry, ako aj diskurzu, ktorý sa jej venuje.“ (2010, 398)

Hoci sa v uvedenom s Ľebkowskou zhodujem, nevyklúčujem ani to, že protifeministické postoje v akademickej obci mohli okrem negatívneho postoja vyplývajúceho z poznania „rizik“ kategórie rodu prameniť jednoducho z nedostatočnej oboznámenosti s feministickými teóriami a ich rozmanitosťou, ako aj zo stotožňovania feminizmu so socialistickou emancipáciou (presnejšie s poklesnutými predstavami o rovnosti žien a mužov z obdobia reálneho socializmu), ktorá sa povrchne vnímala výlučne ako nechcené ideologické dedičstvo reálneho socializmu. Hlavne v spoločenských vedách, teda aj v literárnej vede, sa podozrievavý postoj⁸² voči feminizmu ako teoretickej iniciatíve, ktorá vzišla z ľavicovo orientovaného hnutia, najmä v prvých rokoch po roku osemdesiatdeň často nereflektovane nabaľoval na postsocialistické požiadavky na zaručenú objektivitu⁸³ vo vedeckom bádání, ktorými chceli tieto disciplíny čeliť svojej traume z ideologického zaťaženia v uplynulých štyridsiatich rokoch.

Napriek tomu, že situácia poľskej literárnej vedy sa aj v oblasti feministickej literárnej vedy líšila od situácie na Slovensku,⁸⁴ kladie si Anna Ľebkowska⁸⁵ v závere svojej štúdie o rodovej perspektíve v kultúrnovedne orientovanej literárnej vede otázku týkajúcu sa podobných obáv z ideologickej zaťaženosti, ktorá poznačila utváranie feministického a rodového diskurzu v oblasti literárnej vedy nielen v Poľsku, ale aj vo viacerých postsocialistických krajinách, teda i na Slovensku: „Ako sa vyhnúť inštrumentalizácii, ktorá sa tak zle zapísala do dejín literárnej vedy 20. storočia a ktorú [...] pripomínajú protivníci rodových štúdií?“ (2010, 399 – 400)

Konkrétnym výhradám protivníkov rodových teórií sa však ďalej nevenuje, pretože „mimoriadne často pertraktujú tieto teórie ako

⁸⁶ Naopak, Renate Hof sa v publikácii *Die Grammatik der Geschlechter. Gender als Analyse-kategorie der Literaturwissenschaft* rozhodla nepredstavovať znova na úvod známe pozitívne aspekty feministickej literárnej vedy, ale prizrela sa jej kritike. V prípade kritiky zo strany „etablovej“ literárnej vedy zistila však napokon nasledovné: „Tento spôsob, ako sa kritizuje feministická literárna veda, je fenomén, ktorý sa zreteľne odlišuje od spôsobu, ako sa kritizujú iné literárnovedné smery. Nápadná je najmä skutočnosť, že sa vyslovujú tvrdenia, ktoré očividne nespočívajú na detailnom poznaní kritizovaných textov [...]“ (1995, 39)

⁸⁷ Tejto štýlovej „nečistoty“, plurálu i. osoby, sa dopúšťam tu i na ďalších miestach práce spravidla vedome v úsilí o explicitné jazykové pozicionovanie sa – v tomto prípade konkrétne v autorskej a editorskej dvojici danej publikácie.

⁸⁸ „Z hľadiska zrodu a ďalšieho vývoja rodového diskurzu na Slovensku je dôležité, že problematika rodových vzťahov a rodovej rovnosti bola od samého začiatku veľmi intenzívne formulovaná z feministických pozícií – rovnako v prípade feministického kultúrneho časopisu *Aspekt*, ako aj v prípade prednášok z feministickej a rodovej teórie na Filozofickej fakulte UK. Až neskôr, najmä po roku 2004, začali niektoré výskumníčky a výskumníci používať rodovú terminológiu bez toho, aby znvútorňili feministické dimenzie rodovej problematiky a chápanie rodu ako prierezového konceptu.“ (Cviková – Juráňová 2009, 8)

⁸⁹ Išlo o prvé štyri verejné, resp. verejnopolitické témy (reprodukčné práva, násilie páchané na ženách, neheterosexuálne menšiny, participácia žien v politike, resp. vo verejnom priestore), ktoré sa aj explicitne tematizovali ako rodové, resp. cez prizmu kategórie rodu. Pozri Cviková – Juráňová 2009, 9.

⁹⁰ „Predpokladáme, že diskurz ‚nedeterminuje len produkciu (čo sa smie a nesmie hovoriť z hľadiska spoločenských noriem), ale aj recepciu sveta (či sa vôbec o niečom hovorí dá)‘ [pozn. 6, Bočák 2008, 530].“ (Cviková – Juráňová 2009, 10)

⁹¹ Pravdaže s vedomím „nespohľadnosti“ a (jazykovej) konštruovanosti vlastnej skúsenosti, nie na základe naivného stotožnenia sa s ňou ako s referenčným bodom. Napriek tomu považujem za dôležité neabstrahovať od vlastnej skúsenosti, ale, naopak, pokúšať sa ju zmysluplne zakomponovať, takpovediac myslieť aj pomocou tejto skúsenosti, a to v neposlednom rade s nevyhnutne kriticky reflektovaným odvolaním sa na jeden z teoretických princípov feministického výskumu – zasiahnutosť (*Betroffenheit*), ako ho formulovala Maria Mies v roku 1984 (pozri aj *Aspekt* 2/1994, *Slovník Feministický výskum*, 71 – 73). Rovnako si uvedomujem, že v začiatkoch feministickej literárnej vedy sa hodnota „ženskej“ skúsenosti často artikulovala ako legitimačné podložie osobitého ženského písania, preto na tomto mieste preventívne odkazujem na kritiku autority ženskej skúsenosti; pozri napríklad Hof 1995, 78 – 86. Zároveň Renate Hof pripomína, že Barbara Watson už v roku 1975 upozorňovala na paradox, že ženy vzniesli nárok, resp. mohli vzniesť nárok na autoritu skúsenosti až v období, keď sa jej legitímácia všeobecne spochybňovala (1995, 135). Jan Matonoha kritizuje zasa v úvode k zborníku *Česká literatura v perspektívách*

nediferencovaný monolit“ (Łebkowska 2010, 399).⁸⁶ Podľa autorkinho názoru ponúkajú rodové teórie možné východisko z obáv, že dôjde k ohrozeniu autonómie výskumu, a tým je kategória citlivosti:

Túto kategóriu možno chápať ako druh recepcie nasmerovanej na prejavy útlaku inakosti a zároveň ako prejav odporu vpísaného do literárneho textu [...]. Takýto spôsob čítania neprípúšťa krajne inštrumentalizujúce interpretácie. (Łebkowska 2010, 400)

Žiada sa mi spresniť, že ide o citlivosť na rodovo (spolu)štruktúrované a/symetrie vo všetkých súčiastiach literárneho diela a jeho existencie a že práve takáto citlivosť umožňuje otvorené a otvárajúce interpretácie bez nároku na jedinú správnosť či výlučnosť. Na Slovensku sa od začiatku deväťdesiatych rokov uplynulého storočia ako súhrnná charakteristika zamerania feministických poznávacích, osvetových či politických aktivít a projektov zaužívalo pomenovanie *zvyšovanie rodovej citlivosti*.

V už citovanej publikácii *Feminizmy pre začiatovníčky. Aspekty zrodu rodového diskurzu na Slovensku* (Cviková – Juráňová, eds., 2009) sme⁸⁷ počiatky rodového diskurzu⁸⁸ v deväťdesiatych rokoch 20. storočia skúmali v tematickej rovine⁸⁹ a s dôrazom na verejný, mediálny a politický, diskurz, ktorý sa však prepájal s akademickým diskurzom, pričom sme diskurz chápali ako prostriedok štruktúrovania skutočnosti⁹⁰ (Cviková – Juráňová 2009, 9 – 10). Pracovali sme pritom s textovým materiálom, vlastnou skúsenosťou⁹¹ a s výpoveďami priamych účastníčok za okrúhlym stolom – vychádzali sme v prvom rade z práce ľudskoprávnych ženských mimovládnych organizácií a jednotlivých odborníčok z akademickej sféry a praxe. V deväťdesiatych rokoch minulého storočia sa totiž feministická reflexia (najmä v podobe aplikovaného výskumu, analýz, resp. foriem na pomedzí teórie a umenia/literatúry i rôznych popularizačných foriem) odohrávala predovšetkým mimo oficiálnych inštitúcií, prípadné prepojenie s takýmito inštitúciami stálo len na jednotlivých osobnostiach.⁹² No rovnako ako na začiatku poznávania feminizmov zdôrazňovali aj dvadsať rokov po Novembri 1989 všetky „začia-

genderu prevládajúcu nepripravenosť k reflexii nesamozrejmosti a kultúrnej mediovanosti skúsenosti (2010, 17).

⁹² Napríklad aj Centrum rodových štúdií na FiF UK bolo oficiálne ustanovené až v roku 2001.

⁹³ V roku 2003 zhrnula Veronika Wöhrer svoju skúsenosť s feminizmami na Slovensku v troch bodoch, jeden z nich sa týkal toho, že spôsob hovorenia o feminizme na Slovensku je hovorením o činnostiach: „Tento [spôsob hovorenia...] by som v nadväznosti na rozdiel medzi ‚doing gender‘ a ‚being gender‘ rada feministicky situovala ako ‚doing feminist‘ na rozdiel od ‚being feminist‘. Považujem ho za zaujímavú feministickú angažovanosť, ktorá je prepracovaná takpovediac pri každom stretnutí, v každej interakcii a nie je zaťažena meravou koncepciou identity. Má výhodu možnosti dištancovania sa od takých častí a prúdov, ktoré nechce nevyhnutne znášať, a tak zároveň naplňa pojem feminizmu novými obsahmi.“ (2003, s. p.) Pozri aj ďalšie odpovede na otázku „Čo sa stalo a čo sa nestalo s feminizmami v Slovenskej republike a v Českej republike?“ dostupné na: <http://archiv.aspekt.sk/desat.php?desat=47>.

⁹⁴ Okrem iného na základe vlastnej skúsenosti (pozri aj poznámku 91): organizačnej skúsenosti (v odbornej knižnici ASPEKTU zaznamenávame nárast študentských prác s rodovou problematikou, resp. rôznymi podobami využívania feministických a rodových teórií), čitateľskej skúsenosti a účasti na konferenciách či diskusiách, ako aj na základe odbornej a edičnej spolupráce s odborníčkami a odborníkmi z rôznych disciplín (sociológia, ekonómia, pedagogika, politológia, história, filozofia, literárna veda, jazykoveda, umenoveda). Zároveň ponúkam do budúcej diskusie – možno provokatívnu – hypotézu, že niektoré disciplíny na Slovensku, napríklad psychológia či historické vedy, spravidla vykazovali feminizmus a rod do roviny teórie, len výnimočne ich niektoré autorky a autori dávali do štruktúrneho súvisu s ich pôvodom vo feministickom hnutí, resp. s potrebou osobnej i odbornej (seba)reflexie, čo podmienilo nezriedka ochudobnený spôsob, akým aplikovali poznatky feministických a rodových teórií. Pozri napríklad voči takémuto prístupu v umenovede prevažne implicitne kritické texty, napríklad *Rozhovor s Annou Daučíkovou: V čem sprítomniť svoj rod, ale aj jeho spochybnenie* (Daučíková – Cviková 2010); *Trampoty... s Gender Check(om)* (Cviková 2010b); *Baby zo svetovej feministickéj gorilej gerily proti holobabáčom 1:0* (Kobová 2010); *GG – partizánky umenia* (Mitášová 2012).

⁹⁵ Rastie počet najrôznejších, prevažne sociálnovedne zameraných analýz či výskumných projektov. Svedčí o tom napríklad internetová Databáza rodovej kompetencie, ktorá obsahuje aj časť „publikácie“ s prehľadom záverečných prác, metodík, textov a zborníkov. Dostupné na: <https://genderdatabaza.wordpress.com/category/publikacie/>

⁹⁶ Pozri najmä dezinformačné útoky na agendu súvisiacu s rodovou rovnosťou (napríklad protesty proti ratifikácii tzv. Istanbulskeho dohovoru proti rodovo podmienenému násiliu) zo strany mimovládnych organizácií napojených na oficiálnu reprezentáciu katolíckej cirkvi v SR; táto kritika sa odohráva v medzinárodnom meradle a na internete ju možno nájsť pod heslom „genderová ideológia“.

točnícky“ za okrúhlym stolom vysoký kritický potenciál feministického myslenia a feministického konania.⁹³

Domnievam sa,⁹⁴ že po období prevažujúcej ignorácie, resp. odmietania dochádza v akademickom prostredí od druhej polovice prvého desaťročia 21. storočia k istým posunom v smere zvýšenej akceptácie a prinajmenšom parciálneho využívania týchto – feministických, rodových, queerových, postkoloniálnych a pod. – prístupov (aj v závislosti od disciplín), ktoré sú multifaktoriálnym dôsledkom generačných zmien, vstupu Slovenska do Európskej únie, zintenzívnenej komunikácie so zahraničím, prenikania základných poznatkov týchto prístupov do štúdia a výskumu aj na Slovensku a ď.⁹⁵ Pozoruhodné je, že k zvýšeniu akademickej i umeleckej akceptácie týchto (napriek istým náznakom diskurzívneho približovania stále) okrajových a východísk dochádza v situácii, keď sa zintenzívňuje polarizácia spoločnosti, a to napríklad aj v oblasti názorov na rodovú rovnosť a súvisiace politiky.⁹⁶

Na interdisciplinárnom sympóziu s názvom *Rodové aspekty súčasného umeleckého diskurzu* pozorovala istú tendenciu k akceptácii feminizmu Jana Geržová – hoci v tomto prípade išlo o „konkurenčné“ vnímanie feminizmu a rodu zo strany výtvarníčok a výtvarníkov v interpretáciách ich tvorby, dá sa to chápať ako istá forma odborného feministického diskurzu –, ktorá v editorskom úvode k zborníku zo sympózia napísala:

Na jednej strane je paradoxné zistenie, že obavy z feminizmu sa opakovane objavujú u časti najmladšej umeleckej generácie, predovšetkým u umelkýň, ktoré v súvislosti so svojou tvorbou uprednostňujú pred feministickou interpretáciou zdanlivo neutrálnejšie interpretácie cez aspekt rodu. Na druhej strane je pozitívne zistenie, že narastá počet mužov umelcov, ktorí menia svoje postoje v zmysle ich väčšej citlivosti k otázkam rodovej rovnosti, ako aj kritiky pretrvávajúcich rodových stereotypov, a my sa môžeme domnievať, že *pod tento obrat sa podpísal, okrem iného, aj viac ako dvadsať*

⁹⁷ Dá sa to pravdaže vnímať aj cez prizmu skutočnosti, že na Slovensku feminizmus – aj dnes a aj vo výtvornom umení – väčšmi „ohrozuje“ ženy než mužov: Prihlásenie sa k feminizmu ženy totiž môže veľmi ľahko (verejne aj súkromne) diskvalifikovať, môže spochybniť ich tvorivý, intelektuálny výkon, zatiaľ čo mužov môže skôr obohatiť o iný rozmer, ozvláštniť. Alebo, ako to vo svojom príspevku na tomto sympóziu vyjadrila Lenka Krištofová: „Nazdávam sa, že za vetami *„Moje umenie nie je queer! (feministické a pod.). Nechcem byť škatulkovaný/-á!“*, ktoré sa v súvislosti s queer, ale aj feminizmom často objavujú, je viac osobných obáv než poznanie celého bohatstva tejto teórie.“ (2012, 12)

⁹⁸ Toto sa často prejavuje napríklad v literárnej kritike, resp. literárnej vede či umenovede, kde je časť feministického a rodového terminologického repertoáru pomerne frekventovaná. Pozri napríklad zborník, ktorý vznikol na pôde Ústavu slovenskej literatúry SAV *Literárnokritická reflexia slovenskej literatúry 2007* (Barborík a kol. 2008), najmä diskusiu o „ženskom písaní“ v tomto zborníku (117 – 129):

Marta Součková pracuje vo svojom príspevku s tromi fázami písania žien z teórie Elaine Showalter bez toho, že by osobitne zvažovala opodstatnenosť takto antropologicky motivovaného nazerania pre interpretáciu a hodnotenie súčasnej slovenskej prózy autoriek (2008, 55 – 81). Hoci nepopieram možnosť produktívneho využitia tohto dnes už klasického teoretického východiska, obávam sa, že jeho nekontextualizované, resp. dekontextualizované využitie môže zbytočne re-produkovať predpojaté predstavy o redukovanom a redukujúcom inštrumentácii feministickú literárnej vedy. Tieto fázy – femininna, feministická a ženská –, ktoré Showalter navrhla pre historizáciu písania žien v rámci ženskej literárnej tradície implicitne favorizujú kritický realizmus (Moi 1989, 14 – 15), totiž predpokladajú akýsi pokrok v literárnej tvorbe založený na význame politiky identity, čo možno z viacerých hľadísk problematizovať. Napokon už v osemdesiatych rokoch 20. storočia boli teoretické závery Showalter opakovane kritizované za reprodukovanie patriarchálneho binárneho myslenia. Keď Toril Moi hľadá vo svojej analýze odpovede na otázku, prečo sa Showalter tak odmietavo stavala k tvorbe Virginie Woolf, konštatuje: „Stredobodom [jej tradičného humanistického myslenia] je nezlomný subjekt [...] Luce Irigaray alebo Hélène Cixous by tento nezlomný subjekt označili za falický subjekt [...]“ (1989, 19)

Ivana Taranenková zasa ad hoc konštatuje, že „[v]ydanie knihy vo feministicky orientovanom vydavateľstve nie je neutrálnym počínom“ (2008, 83), pričom pracuje s utkvelou predstavou „povinného feminizmu“, čím evokuje z feministického hľadiska kritizovanú „povinnú heteronormativitu“, no nekladie si otázku o predpokladanom mocenskom dosahu takto definovaného diskurzu feminizmu napríklad v oblasti literatúry. Ďalej v skratke dokladá svoju predstavu feminizmu vlastným výkladom feministického myslenia, po ktorého stopách potom pátra v troch knihách vydaných v ASPEKTE a odhaľuje ho ako „povinnú jazdu“ či „povinné feministické cvičenie“, aby sa na záver sama prichýtila pri nepatričnom zovšeobecňovaní: „Aj keď sa všetky spomínané texty pohybujú vo vopred stanovených rámcoch *daných feminizmom* ako komplexom praktického postoja a teoretického myslenia či svojím spôsobom inštitucionálne ukotveného spôsobu písania, každý

*rokov existujúci feministický diskurz, a to napriek tomu, že bol spoločnosťou skôr trpený ako akceptovaný.*⁹⁷ (2012, 5; zvýraznila J. C.)

Zdá sa však, že ak sa povedomie o týchto teóriách šíri len na úrovni akéhosi povinného terminologického minima bez zasadenia do sociálno-poznávacieho kontextu, teda bez hlbšieho pochopenia histórie, metodológie a preferovanej problematiky, môže to paradoxne opätovne prispievať k už spomínanej monolitnosti predstavy o feministických teóriách⁹⁸ či prehľbovať existujúcu „diskurzívnu diskontinuitu“ (Vodrážka 2003, s. p.) – tento problém opäť nastoľuje potrebu rodovej citlivosti ako kľúčového epistemického predpokladu.

Na prvý pohľad táto formulácia pôsobí tak, že výhradu formulujem *zvnútra* istým spôsobom vymedzenej feministickej „epistemickej komunity“⁹⁹ smerom *von*. Lenže moja pozícia mi nedovoľuje jednosmerný pohľad, ovplyvňuje ju totiž diskurzívna a inštitucionálna „dvojdomosť“ (feministické teórie a praxe/literárna veda), v ktorej sa pri písaní tohto textu nachádzam. Preto chcem poukázať na zásadnú kritickú pripomienku Ľubice Kobovej k nestabilite feministického výskumu na Slovensku, ktorá je zasa na prvý pohľad najmä kritikou smerujúcou *dovnútra*, no v prvom rade je to naliehavá a kompetentná výzva na stabilizujúcu diferenciáciu feministickej epistemickej komunity na Slovensku:

Pre akademické prostredie na Slovensku je symptomatické, že doposiaľ v žiadnej disciplíne – vari až na filozofiu – nevytvorilo silný feministický program. Disciplinárna ukotvenosť feministického výskumu by predovšetkým mohla prispieť k metodologickej prepracovanosti existujúceho feministického výskumu aj k jeho prieniku do primárne nefeministických oblastí jednotlivých disciplín. Mnohé z feministických výskumov trpia syndrómom „večného prvolezectva“, keď neexistujúcu diskusiu s už existujúcimi zahraničnými výskumami na obdobné témy ospravedlňujú vlastným prvenstvom na Slovensku. (Kobová 2013, 56)¹⁰⁰

Napriek pretrvávajúcej spolupráci a kontaktom medzi slovenskou a českou odbornou verejnosťou sa situácia vo feministickom/

z nich rozpracováva inú jeho polohu a *podoba textov je určená aj dispozíciami jednotlivých autoriek. Zajímavým faktom je, že všetky tri knihy majú styčné body aj s tvorbou autoriek, ktoré sa k feminizmu nehlásia, resp. nevydávajú vo vydavateľstve Aspekt [...]*“ (2008, 91; zvýraznila J. C.) Na pozadí tohto záveru sa zdá, že najväčším problémom je samotná existencia vydavateľstva, ktoré pracuje s nejakou feministickou sebadefiníciou ako rodovo reflektovaného a reflektujúceho priestoru, pretože kritička túto existenciu vníma ako jednoznačne a jednosmerne preskriptívnu, no opäť bez reflektovania podmienok a predpokladov tejto domnejšej normotvornosti. Zároveň sa celým príspevkom ako červená niť tiahne presvedčenie o monolitickosti feministického myslenia.

Príznačné je tiež, že sa v zborníku hovorí o feminizme v literárnej vede takmer výlučne v súvislosti s materiálom „ženského písania“, ktoré je v príspevkoch aj v diskusii ukotvené esencialisticky rodovou príslušnosťou autorky (okrem jednej poznámky I. Taranenkovej o tvorbe M. Kopcšaya; 2008, 121).

Myslím, že je dôležité dodať, že v prípade vybraného zborníka, ktorý som použila takpovediac pars pro toto, nejde o výpovednú hodnotu jednotlivých príkladov, ale o celkový pohľad na to, ako sa formuje diskurz o „ženskom písaní“ a na jeho okraji o feministickej literárnej vede, pretože ho považujem za skutočne symptomatický vo vzťahu k neukotvenosti feministických a rodových teórií v literárnej vede na Slovensku, osobitne v slovakistike, hoci aj tu existujú výnimky, napríklad knižné publikácie Stanislavy Repar *Ohnisko reči alebo Mlčanlivá hlĺbka horizontu* (2007), Dereka Rebra *Ženy píšú Poéziu, muži tiež* (2011) a *Jej mesto v jeho svete?* (2013). V iných filológiách sa častejšie využívajú rôzne podnety feministických, rodových a queerových teórií, pozri napríklad Katarína Fetková *Ne/lásky matiek a dcér* (2006), Lucia Sabová *Problematik der weiblichen Identität in den Erzählungen von Sophie Mereau* (2011), Ján Demčíšák *Queer Reading von Brechts Frühwerk* (2012), Ingrid Puchalová a Michaela Kováčová „... *aber ich bin ein Weib, was ist es mehr, und ‚seid froh, daß ihr es nicht zu sein braucht‘“.* *Über die deutschschreibenden Autorinnen aus dem Gebiet der heutigen Slowakei* (2014).

Pozri aj diskusiu na sympóziu *Rodové aspekty súčasného umeleckého diskurzu* (Geržová, ed., 2012).

⁹⁹ Ľubica Kobová definovala pre potreby odbornej recenzie publikácie radu *Aspekty* v kontexte (najmä aplikovaného) feministického výskumu na Slovensku túto epistemickú komunitu ako určenú „feministickým teoretickým prístupom a činnosťou jej členiek v ženských ľudskoprávných mimovládnych organizáciách a mimovládnych organizáciách zaoberajúcich sa verejnou politikou“. Ďalej vysvetľuje, čo túto komunitu konštituuje: „Recenzovaná publikácia aj jej predchodkyne zdieľajú pozitíva aj trampoty, ktoré táto špecifická výskumná a publikačná konštelácia so sebou prináša. Preberá niečo z analýzy (štátnych) politík, prípadne aj z vypracúvania politík mimovládnyimi organizáciami pre konkrétne účely, zároveň sa situuje aj do disciplinárnych a interdisciplinárnych tradícií dominantného robenia vedy a výskumu, v ktorom sa mnohé autorky a autori – dvojdomo – nachádzajú.“ (2013, 56)

¹⁰⁰ Nepopieram, že písanie tejto práce i jeho výsledok s týmto syndrómom zápasia tiež.

rodovom výskume v Českej republike intenzívnou diferenciaciou a prenikaním do viacerých oblastí čoraz väčšmi odlišuje – a vzdďaľuje – od situácie na Slovensku, a to predovšetkým vďaka disciplinárnemu a inštitucionálnemu ukotveniu v oblasti sociálnych vied,¹⁰¹ ale i v ďalších oblastiach, čo platí aj pre literárnu vedu.¹⁰²

Doteraz sa konali dve spoločné multidisciplinárne konferencie českých a slovenských feministických štúdií: prvá v Prahe v septembri 2005 a druhá v Brne v novembri 2011.¹⁰³ Z prvej konferencie vyšiel zborník s vybranými textami a CD s informáciou o všetkých príspevkoch *Vztahy, jazyky, těla: texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií*.¹⁰⁴ Samotný názov konferencie svedčí o tom, že táto akademická spolupráca sa hlási k feministickým východiskám, ako v úvode zdôrazňujú Věra Sokolová a Libuše Heczková (Heczková, ed., 2005, 8), pričom svoje optimistické konštatovanie o pozitívnom posune vo využívaní feministických teórií a rodového uhla pohľadu vzápätí korigujú poukázaním na redukovanie rodu na deskriptívnu kategóriu vo väčšine príspevkov (Heczková, ed., 2005, 10).¹⁰⁵ V úvodnej poznámke k zborníku z tejto prvej konferencie čítame:

Konferencie zřetelně ukázala posun, k němuž v naší akademické sfěře v oblasti feministického poznání a genderového výzkumu v posledních patnácti letech došlo. Již zmíněna rozmanitost příspěvků demonstrovala, že gender jako teoretický a metodologický nástroj si našel cestu do mnoha míst a zákoutí české akademické scény. (Heczková a kol. 2005, 9)

Skutočnosť, že sa hovorí o českom, a nie aj o slovenskom akademickom prostredí nie je náhodná, okrem toho, že sa konferencia usporadúvala na českej akademickej pôde, bolo príspevkov zo Slovenska menej a v zborníku s celkovým počtom dvadsaťpäť príspevkov nakoniec nachádzame texty štyroch slovenských filozofiek (Zuzana Kizková, Etela Farkašová, Mariana Szapuová, Ľubica Kobová) – filozofia je zrejme aj jediná oblasť, kde existuje na Slovensku silnejšie zázemie feministického a rodového výskumu než v Českej republike.¹⁰⁶